

NAGYVILÁG

VILÁGIRODALMI FOLYÓIRAT

X. évfolyam 12. sz.

*

1965. december

TARTALOM

LACO NOVOMESKÝ: Versek (Rónay György fordításai)	1763
HERBERT EISENREICH két elbeszélése (Thurzó Gábor fordításai)	1766
MIGUEL HERNÁNDEZ: Versek (Somlyó György fordításai)	1771
ITALO CALVINO: A katona kalandja (Telegdi Polgár István fordítása)	1776
VILJO KAJAVA: Versek (Jávorszky Béla fordításai)	1782
LUDVÍK AŠKENAZY két elbeszélése (Bojtár Endre fordításai)	1783
PETER HUCHEL: Versek (Hajnal Gábor és Kalász Márton fordításai)	1787
SAMUEL SELVON: A Calypso-énekes (Halápy Lili fordítása)	1790
VASZILIJ AKSZJONOV: Kár, hogy nem voltak ott velünk (Gellért György fordítása)	1798
JOHN UPDIKE: Szemek (Feleki Ingrid fordítása)	1818
VICENTE CARREDANO: A menekülő (Várady László fordítása)	1823
HEINAR KIPPHARDT: Eichmann Budapesten (Jelenetek a Joel Brand című drámából, Ungvári Tamás fordítása)	1826

ÉLŐ MŰLT

RÓNAY GYÖRGY: Eluard	1843
PAUL ELUARD: Versek (Gereblyés László fordításai)	1847

TÁJÉKOZÓDÁS

TÓTH DEZSŐ: A polgári irodalom „importja” és az ideológiai harc	1849
TAVASZY SÁNDOR: Haiti modern költészete	1854
GYERGYAI ALBERT: Egy regényíró öregkora (François Mauriac)	1858
ALAIN ROBBE-GRILLET az irodalomról és a filmről (Rayman Katalin összeállítás)	1862

KEREKASZTAL

BECKETT GODOT-JÁRÓL (Mátrai-Betegh Béla és Varannay Aurél vitacikkei).	1867
--	------

FOLYÓIRATSZEMLE

A Helikon legújabb számáról (— zl —)	1871
--	------

KÖNYVEKRŐL

KOMLÓS ALADÁR: Baudelaire olvasása közben (Baudelaire: Válogatott művek)	1873
ANTAL GÁBOR: Egy meg nem írt regény regénye (Alberto Moravia: L'attenzione)	1880
GYEPES JUDIT: A mai Nigéria (Nkem Nwankwo: Danda)	1883
FERENCZI LÁSZLÓ: Majakovszkij és kora (Kortársak Majakovszkijről)	1884
GOMBÁR ENDRE: Északi arcok, hangulatok (Seitsemän novellái)	1885
KOVÁCS GYÖZŐ: Szembesítés a romantikával (Tanulmányok, Horváth Károly válogatása)	1887

SALYÁMOSY MIKLÓS: Újjáéledő német polgári humanizmus (Marcel Reich-Ranicki: Literarisches Leben in Deutschland. Kommentare und Pamphlete)	1889
FÁY ÁRPÁD: Brigitte Reimann regényei (Ankunft im Alltag; Die Geschwister)	1891
N. SÁNDOR LÁSZLÓ: Szergej Szmirnov és a breszti erőd titka (Szergej Szmirnov: Bresztszkaja kreposzty)	1892

KÖNYVEKRŐL – RÖVIDEN

Grozdana Olujic, Oliver Warner, Iris Murdoch, Jean Pierre Faye, Joëlle Le Grévellec könyveiről és a román irodalom bibliográfiájáról ír: NAGY MAGDA, LENGYEL JÓZSEF, ZENTAI ÉVA, FÜLÖP MAGDA, PAYER ISTVÁN, PÁLFFY ENDRE	1894
--	------

SZÍNHÁZ – FILM – ZENE

BRUCE JACKSON: Az amerikai néger népdalról (Gombos Imre fordítása)	1899
GESZTI PÁL: Modern csehszlovák filmművészet	1902
MIHÁLYI GÁBOR: Harold Pinter különös „Születésnap”-ja	1903
NAGY PÉTER: Alkony (Babel-bemutató a Thália Színházban)	1906
KARDOS ISTVÁN: Bartók a nagyvilágban	1907

KRÓNIKA

NEMES GYÖRGY: Nyugat íróinak lázadása	1910
Ascher Oszkár (1897–1965)	1912
ELBERT JÁNOS: Mihail Solohov Nobel-díja	1913
PAPP ÁRPÁD: Görög irodalmi évfordulók	1915
KÁMÁN ERZSÉBET: Három hét prágai russzisták között	1917
DINO BUZZATI festménye	1817
CHAGALL rajza	1848
BERNARD DUFOUR festménye	1822
FEININGER metszete	1920
IOANA KASSARGIAN szobra	1872
PAUL KLEE rajza	1898
LÉGER METSZETE	1909
JOAN MIRO festménye	1797
PICASSO vázlatsorozata	1846
GEORGES SEURAT rajza	1765
Két női akt	1866

NAGYVILÁG

világirodalmi folyóirat
Megjelenik havonta

Főszerkesztő: KARDOS LÁSZLÓ

Szerkesztőség: Budapest, V., Alpári Gyula u. 22. Telefon: 121–051, 121–160.

Kéziratok megőrzésére és visszaküldésére nem vállalkozunk

Kiadja a Lapkiadó V., Budapest, VII., Lenin krt. 9/11. Telefon: 221–285.

A kiadásért felel: Sala Sándor igazgató

„Index” 25.641

Kossuth Nyomda, Budapest, V., Alkotmány u. 3. – 65.6444.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizetési ár egy évre 120 Ft. félévre 60 Ft. Előfizethető a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp., V., József nádor tér 1. Csekk számlaszám: 61.211) és bármely postahivatalnál. Külföldiek a Kultúra Könyv és Hírlap Nagykereskedelmi Vállalatnál (Budapest 62. Postafiók 149.) vagy külföldi képviselőinél fizethetnek elő.

LACO NOVOMESKÝ

ESŐ

*Egész nap esik az eső, szapora tapsban,
gyönyörű mutatványaiért
leveleket szór lábai elé az ősz.*

*Minden melódia taktusát
kikalimpálja sereg ujjával
az esernyők tetején
s a háztetők esernyőin.*

*S ahogy a tócsákba merül, cseppre csepp,
csodálkozó szemeit az ablakok alá gyűjti,
halszemeket talán,
hableány-szemeket talán,
egy-tekintetű százezer szemet,
szemeket, melyek alighogy kinyíltak,
máris riadtan hunyorognak.*

*Aztán teleszór rajzó csöpp madarakkal,
milyen szelídek,
hogyan csipegetnek tárt tenyeremből,
amikor odalépek s kezet nyújtok neki,
mivelhogy oly jó vele lennem.*

BÖLCSESSEG

*Ez is bölcsesség:
a zsinat előtt térdre esni,
meggyónni tévelyt, tévtant, tévedést, hadd hallják a biborosok,
inkább térdre, mint a máglyára rogyva.
inkább magunkba rejtve az igazságot,
akár ékszerszobába,
akár ékszerszobába, hogy mégiscsak mozog.*

*Igaz-e Galilei elvtárs,
ez is bölcsesség!*

*De bölcsnél bölcsőbb a gyermek, a bátor
fiúcska, az a mesebeli balga,
ki harsányan elkiáltotta a királyról,
hogy nincs is semmi, nincs is semmi rajta.*

TÁJ ZÁSZLÓBAN

Futószáron álltam egész úton haza a mezőről
kalászkok hullámverése fölött a júniusi napban,
ahogy ti álltatok, szomorú kivándorlók,
batyus gazdák, suszterek, fazekasok
az atlanti hajókon,
a Cunard Line és a Hamburg—Amerika
gőzösein, a korlátnak támaszkodva.

S emléketekbe merülve
veletek együtt léptem a kibontott
zászló hullámai mögé a kikötőbe.
Mezők csíkjai mezők csíkjai mellett,
csíkok csíkok mellett
tájunk hullámzó vásznán,
és csillagokat rajzolt fölénk a közeli este.

Nyilván tirátok emlékezett ő is,
tájunk a júniusi napban,
azért lobogott úgy, az amerikai zászló
csíkjaival és csillagaival.

CSEMPÉSZETT CERUZÁVAL

Fut a Vág, fut a habja, habra hullva,
mégis egyhelyben áll örökre kint,
akárcsak hosszú perceink,
mikkel itt maradtunk magunkra.

Nézzük bennük a tükrös tavi mélyből
földerengő volt művek romjait
s a múltó napok dolgait,
mintha olvasnánk egy nyitott tenyérből.

Szánkból szavak pókhálószála véget
nem érve árad, árad egyre és
— hogy ne lephesse feledés —
álmok éjébe rejtik el az évek.

Ring életünk, részekből rakva össze,
a tétlen idő mérlegén,
míg a gyöngye remény,
míg a gyöngye remény,
mint szelíd galamb, suhant tova benne.

Hosszú perceink maradnak csupán itt
únt csöndünkben, elfolyva, mint
a mozdulatlan Vágon odakint
a habok, hol a hegyek kékje látszik.

AZ ELSŐ NAP PÁRIZSBAN

Amikor kiszálltam a Gare de l'Esten,
részegen támoltyogtam az első utcán tovább.
Nem lettem színész, nem mertem színpadon mozogni,
s itt körös-körül csupa tarka kulissza állt.

Rómeó: sápadt napfény-lépcsőn kapaszkodott,
mit Júlia leengedett neki: redőnycsikból a létra,
s a telefirkált égen egy felhőcskében repül
vissza ide Faust és Margaréta.

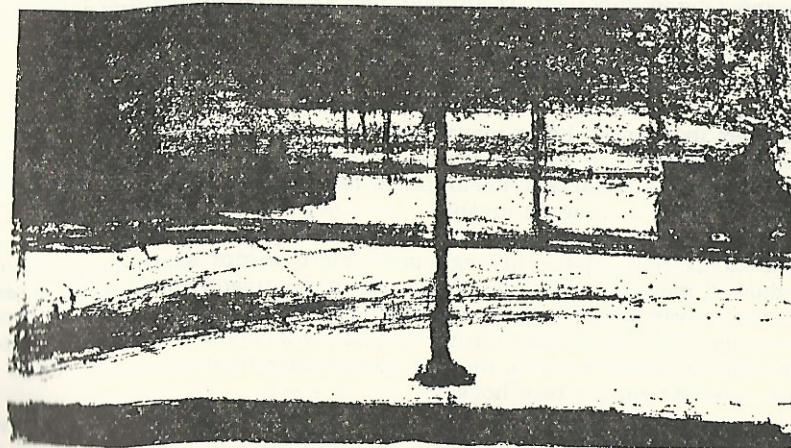
A rendőr gumibottal szeli az utcaajt;
a házak alatt a tavon fehér hattyunyakak;
mint Lohengrint, úgy visz a fogatuk,
s erkélyek figyelik, mit hoz a pillanat.

Zászlóval ünnepelnek a külvárosi asszonyok,
a dunnákat bevették, amikor besötétlett;
vezetők békés, fekete Othelló,
Párizson át a nyájas éj lett.

A Rotonde-ban megismertem a bor színét:
ruzs a vörös, blans a fehér.
Ha majd nyílik az ajtó, a Pique Dame meg a férje
lesz bizonyára, ki betér.

Sejtem, hogy sírvafakadok, ha rámfütyül a masiniszta,
mikor a Gare de l'Estre kimegyek.
Ő világ, mennyi csacska, szép kis játékszered van,
s hozzá semmi játszótered!

RÓNAY GYÖRGY fordításai

Georges Seurat: A Concorde tér

zasságát; vagyis hát nem vette észre azt, hogy kezdték meglátni ebben a porképződményben az embert, az élőlényt, aki olyan, akárcsak ők maguk. Hogy felfedezték a lelkét.

És nemcsak azt, hogy lelke van. Pühringer művezető — aggregény az egykori harmadik emeletről, akit most lent nálunk kvártélyoztak be — hosszasan nézett utána a lépcsőházban, és mostanában minden áldott reggel megborotválkozott; este pedig, ha hazajött és megmosakodott, nyakkendőjét kötött.

Ezalatt visszaérkezett Páduából, ahol történelmi kutatásokat végzett, a professzor; Klára kisasszonyt értesítette táviratilag. A professzor megtekintette és természetesen számbavette a károkat; az ügyben énhozzám fordult. „Ön, a jogászember — mondta — ilyesmire jobban ért, mint én, szinte pótolhatatlan értékek voltak”; a listát már összeírta, és tölem végeredményben annyit akart csak tudni, mekkorára becsülheti a károkat. A lista személyes holmijával kezdődött, s ez — hisz egyetemi tanár — szegényes volt. Majd ama tárgyak felsorolása következett, melyeket Klára kisasszony veszített el a tűzvészben. A jegyzék dandárja kereken nyolcezer kötetes könyvtárának sommás leírása volt, ezek mind elégték, kivéve körülbelül háromszáz különösen értékes és ritka példányt, melyet röviddel a bombatámadások előtt vidéken helyezett el; a záradékban kéziratait és jegyzeteit és más segédeszközöket sorolta fel. Adtam neki néhány tanácsot, persze minden remény nélkül, de a lehető legbecsületesebben, és amikor készen voltunk, megittunk egy pohárka pálinkát. Azt hittem, már búcsúzni akar, de ekkor azt mondta — bocsánatkérően nézve feleségemre, aki azonnal ki ment —, hogy szeretne négyszemközt beszélni velem. És ezt mondta:

— Tudom, lelkiismeretlenség volt, de nagyon fiatal voltam, az őskor álmaim álma, és az ügynek nem volt tanúja... Hallstattban történt ez, a sír szokatlanul jó állapotban maradt fenn, a csontváz és a kellékek teljesen érintetlenek. Ön persze nyugodtan állíthatja, hogy loptam, ezt mondhatja ön, a jogász, de nekem, értsen meg, az én számomra valami más volt ez, vér a véremből... Még az én Kláram sem tudott róla, egy állandóan elzárt ládában őriztem, és a ládát csak akkor nyitottam ki, ha egyes-egyedül voltam, és csak rá kellett néznem, már az is boldoggá tett, messze tűnt minden középkor és minden olyan kor, amely írásos nyomot hagyott magáról, nem pedig mint... mint ez itt...

Hangja megcsuklott, az öregember önmagába roskadt, mintha a csontvázalattal együtt önmagát is elvesztette volna, de aztán hirtelen felállt, kezét nyújtott, elnézésemet kérte, és az ajtóhoz ment. Ott még egyszer felém fordult, és azt mondta:

— És Klára, a jó Klára, ezért volt kétségbeesve, mert a könyveimet vitte el a pokol tüze.

És a fejét csóválta, kiment.

Én pedig már-már elhatároztam, hogy megyek, ajtóról ajtóra, és mindenkinek elmesélem, miféle csontok is voltak azok a romok alatt; bejött a feleségem, el akartam mesélni neki, de nem meséltem el sem neki, sem senki másnak. A soha meg nem történt kaland azzal a kétezeröttszáz éve halott keltával, asszonyá avatta valamenynyünk tudatában Klára kisasszonyt, és én úgy éreztem, nagyobb igazság ez, mint a most megismert tény. Egy kicsit egyedül akartam maradni, eltűnődni, lementem a szemközti vendéglőbe; és ott láttam, egy korsó sör előtt Pühringer urat és Klára kisasszonyt. Amikor meglátott, elpirult kicsit, de köszöntésemet oly nyíltan viszonzta, amennyire különböző nemű emberek közt csak lehet. És akkor tudtam, hallgatni fogok ezután is.

Később különben kiderült az igazság is, állítólag a törpe Wehrmacht-tisztviselő szaglászta ki; de a dologon már ez sem tudott változtatni. Pühringer úr nem zavartatta magát, feleségül vette Klára kisasszonyt, és Klára kisasszony — holott negyvenhét éves is elmúlt már — még egy gyermekkel is megajándékozta; a professzor lett a keresztapja, ő helyettesítette ama keltát.

THURZÓ GÁBOR fordításai

ÖRÖKKÉ TARTÓ MENNYKŐ

(részletek)

*Szemem a te szemed híján nem is szem,
csak két zsibongó hangyaboly magában,
s kezem a tiéd híján nagy nyalábban
növő túskeborkor, érinthetetlen.*

*Pirosságod híján ajkam mezítlen,
hisz az telít haragok lágy szavával,
nélküled keresztút, hol csak csalán van,
gondolatom, rajt árva szál fű sincsen.*

*Hangod híján mintha fülem se volna,
és csillagod híján hol-merre tengjek,
szavam elcsuklik, ha nincs közeledben.*

*A szélben csak illatod hajszaolom ma
s elfeledett lábnyomod, mely tebenned
indul, de bennem ér véget, szerelmem.*

*

*Meddig tart még e mennykő, tomboló, nagy
fenevadakat ültetvén szivembe,
s a legvirulóbb vasat is kikezdve
elhervasztó, irtózatossá kohókat?*

*Meddig tart még e mennykő, mely konok-vad
hajlatát feni, tüskésen meresztve
— olthatatlan láng, szörnyű-élű penge —
szivem ellen, mely ordít és sikong csak?*

*E mennykő örökké tart enyhületlen:
önönmagam legmélyéről eredt ő,
és minden bőséges haragja engem ér el.*

*E makacs kőnek itt van magva bennem,
és enfejemre zúdul elveszejtő
záporzó villámai erejével.*

*

*Lábad, ez a legtáncosabb fehérség,
amelyben szépséged szakad tíz ágra,
galambot röppent csípőd hajlatára,
bőséggel csorgatva a földre mézét.*

A KATONA KALANDJA

Magas, jóalakú hölgy lépett a vonatfülkébe, s leült Tomagra gyalogos közlegény mellé. Öltözete, fátyla után ítélve vidéki özvegyasszony lehetett: a fekete selyemruha hosszú gyászra volt szabva, de megannyi fölösleges csipke meg fodor is díszítette; a fátyol nehézség, régimódi kalap szegélyéről hullott alá az arcára. Akad még szabad hely a szakaszban több is, állapította meg magában Tomagra; meg ezt gondolta: a hölgy nyilván azok közül is választhatott volna, s lám mégis ő mellé ült, a katona mellé, a közvetlen, szinte nyers közelség ellenére; bizonyára valamiféle kényelmi szempont, légkutat, menetirány vagy ilyesmi miatt... zárta le gyorsan a gondolatsort.

Ha széles domborulatait nem szelídíti bizonyos anyai lágyaság, ez a viruló, első látásra feszes, sőt kemény test alig hat többnek harmincévesnél. Ám ahogy az arcát jobban megnézte — ez a márványba vésett, mégis lágy arc, a sűrű pil-lás, megfoghatatlan tekintetű szem a koromfekete szemöldök alatt, a szigorúan zárt s hevenyészetten élénkpirosra festett ajak arról vallott Tomagrának, hogy a hölgy negyven is elmúlt.

A kiskatona első ízben utazott haza szabadságra (húsvét volt éppen), s most összehúzta magát: attól félt, hogy a deli termetű hölgy nem fér el mellette az ülésen. S egyszeriben illatfelhő vette körül, közönséges, olcsóbbfajta parfümé, melyet szinte az emberi test természetes szagához tett már hasonlóvá a hosszú megszokás.

A hölgy illedelmesen helyet foglalt hát, leleplezve — ott, közvetlen mellette — testének egynémely olyan részletét, mely állva méltóságteljesebbnek hatott. Tompafényű és szoros gyűrűkkel ékesített kövérkés kezét összekulcsolva nyugtatta ölében, lakk kézításkáján és kabátján — mikor ezt az imént levette, előtűnt gömbölyű, fehér karja; Tomagra még összébb húzódkodott akkor, mintegy helyet adva a várt széles mozdulatnak, de a nő szinte mozdulatlan hajtotta végre a kabátlevételt, törzsének s vállának néhány apró rándításával.

Elég kényelmesen elfértek hát az ülésen, s Tomagra érezhette a hölgy leges-legközvetlenebb közelségét, anélkül, hogy tartania kellett volna tőle: megsért-heti az érintésével. Annyi bizonyos, elmélkedett magában a baka, hölgy léte-re nem undorodik tőle, ruhájától, ettől a durva katonaposztótól, különben távolabb ült volna le valahol. E gondolatra a még mindig görcsösen összehúzott izmai egyszeriben kisimultak, szabadon és derűsen elernyedtek; sőt, anélkül, hogy ő maga akár csak meg is moccanat volna, lehető legnagyobb kiterjedésükbe iparkodtak terpeszkedni; lába, melyet megfeszülő inai még nadrágja anyagához sem engedtek érni eddig, most kényelemben helyezkedett, s odafeszült a posztóhoz, amely körülvette, a posztó pedig finoman hozzásimult az özvegy gyászruhájának fekete selyméhez; egyetlen puha mozdulat, annyi csak, mint amikor két cápa találkozik, s lomhán egymásnak huppan a tenger mélyén, egy kis ereken át-hullámzó, a szomszéd érszövevény felé törő forróság, és íme, a posztón keresztül, a selymen keresztül, a katona lába meg a hölgy lába immáron összeért.

Igencsak enyhe érintkezés volt ez még, egy-egy rázkódása, döccenése a vo-natnak bármikor megszüntethette, és újra létre is hozhatta. Széles, vaskos térde volt a hölgynek, Tomagra csontjai megsejditették térdkalácsának minden egyes lusta zökkenését. Selymes tapintású kidudorodás: a lábikra — ehhez, észrevétlen kis lökessel, oda kellett tapasztani a sajátját. Sokat ért ez a lábikra-találkozás,

de veszteséggel is járt: eltolódott teste súlypontja, s megszűnt az a kölcsönösen nyájias, szelíd elengedettség, mellyel csipőik az imént még egymáshoz támasz-kodtak. Az előbbi, jóleső testhelyzet visszaszerzésének céljából egy picikét köze-lebb kellett csúsznia az ülésen; ezt a vonat egy kanyarodása is elősegítette, no meg az az igazán érthető szükséglet, hogy az ember olykor-olykor megmoz-duljon.

A hölgy szenvtelen maradt, érzéketlen, pillája se rezdült matróna-kalapjá-nak fátyla alatt, keze mozdulatlan pihent ölében tartott retiküljén. Pedig hát testük ugyancsak széles sávban érintkezett: nem vette volna tán még észre? Vagy szökni készül, kitörni? Lázadást, botrányt forgat a fejében?

Tomagra végül is rászánta magát: valami jelt ad, üzen. Görcsös, ökölhöz hasonló csomóba merevítette lábikrája izmait, majd ezzel az ököllel megkocog-tatta az özvegy lábikráját; kopogott. Igen-igen gyors mozdulat volt, igaz, épp csak egy izomrándulásnyi, az inak röpke játéka — mindenesetre a hölgy nem húzódkodott el; legalábbis ő nem észlelt ilyesmit, helyesebben nem észlelhetett: ugyanis mintegy magyarázataképpen a rejtett mozdulatnak, tüstént elhúzta a lábát, kinyújtotta, akárha elzsibbadt volna.

Most hát kezdhetne előlről az egészet; az olyannyira óvatos, türelmes munka kárbaveszett. Tomagra elhatározta, hogy bátrabb lesz. Mintha csak keresne vala-mit, az özvegy felőli oldalán zsebébe sülyesztette, majd szórakozottságot szín-lelve, ott is hagyta a kezét. Gyors mozdulat volt, felületes, semmitmondó, nem is tudta, hozzáért-e közben a nőhöz, vagy sem; de azt rögtön látta, hogy nagyon is fontos lépést tett előre — hogy ugyancsak kockázatos játékba fogott. Keze-fejét immár a gyászruhás hölgy csípőjéhez szorította; valamennyi ujján, minden egyes ujjpercén érezte, mint nyomódik az hozzá, mint nehezedik reá — most már ha csak megreppen is a keze, a gesztus akarva, nem akarva hallatlanul bizal-mas lesz, intim.

Lélegzet-visszafojtva megfordította kezét a zsebében; vagyis nyitott tenye-rét fordította a hölgy felé, azt tapasztotta rá, a zseben keresztül. Képtelen hely-zet: csuklója kifordítva. Mindazonáltal arra jó, hogy ismét döntő lépésre szánja rá magát: egyik ujjának megmozdítására. Többé nem lehetett kétség, az özvegy-nek mindenképp észre kellett vennie a játékot; ha nem húzódkodott el, ha továbbra is közönyt, érdektelenséget színlel, az csak azt jelentheti, hogy nem akarja vissza-utasítani a puhatolódzást. Ámbár ha meggondolja az ember... talán csak azért nem törődik a mocorgó kézzel, mert elhiszi, hogy csakugyan keres valamit a zsebében: gyufát, menetjegyet... Az ám, s ha most váratlanul látókká vált ujj-begyei kifürkésznek a különféle szövetek átjáróit, az alsónemű-szegélyek alvilági folyosóit, aztán a bőr apróbb egyenetlenségeit is, a pórusokat, szemölcskéket?... nos, ha idáig jutna, akkor az asszony márványtömbszerű, lomha húsa tán mégis-csak észrevenné, hogy érzékeny ujjbegyek érnek hozzá, s nem, mondjuk, kö-zömbös körmök vagy bütykök.

Akkor a kéz kisettenkedett a zsebből, egy percre tétován megállt, majd pe-dig, mintha csak meg akarná igazítani a nadrág élet, hirtelen lecsúszott a varrás mentén, le, le, egészen a térdig. Úgy is mondhatnók: utat tört magának; ugyanis a katona és az asszony közé kellett furakodnia ahhoz, hogy előrehaladhasson. Gyors, ám édes izgalmakkal és szorongással teli előrehaladás.

Itt meg kell említeni, hogy Tomagra hátradűtötte fejét a támasznak, így azt is lehetett hinni, alszik. Ajánlat volt ez inkább, mint alibi: ne kelljen az asszony-nak zavarban lennie, ha nincsenek ellenére a próbálkozásai — hiszen e mozdu-latok függetlenek tudatától, az álom mocsárvilágából virágoztak ki. S innen,

VARSÓI EMLÉKTÁBLA

I

A szétdúlt
nyarak villámai
hamuval jelölték a fákat.
Halottak jelenése
a falak sebhelyében.
Reszket a csupasz láb
a rózsák harmatában.

II

Ó, szentséges vér,
lángolt
a város mindenik erében.
Végighasadt
hús sánca volt
a száj.
A fogsor
mögött a vas
megtört a hallgatáson.

IN MEMORIAM PAUL ELUARD

Szabadság, csillagom,
nem az ég mélyére írva,
a világ fájdalmai
fölött még láthatatlan
jelzed a pályát
az idők térítőjén.
Tudom, csillagom,
fényed úton van felém.

KALÁSZ MÁRTON fordításai

A NYÁRFÁK

Rozsdás kaszáddal, idő,
csak későn vonultál tova,
a mélyúton felfelé,
a két nyárfa mellett.
Az ég híg
vizében úsztak.
Egy fehér kő megfulladt.
A hold volt talán, vagy a pusztaság szeme?

Sírok bokrain a szürkület ült.
Fűből és ködből szőtt
durva kendőjét ráborította
sisakokra és csontokra.
A jeges kérgű hajnal villogó
szilánkokat dobált a nád közé.
A halász hallgatagon betaszította
csónakát a folyóba. Vacogó
hangon panaszkodott a víz,
míg holtat holt után hordott lefelé.

De ki temette be a megfagyott agyagba,
hamuba, iszapba
a nyomor vén lábnyomát?
A háború tarvágásában fénylik a szántóföld,
tömören burjánzik a kalász ereje,
És hol megfordul a hántóeke
s a tarló lebukik,
ott áll a lejtőn a két nyárfa.
Mint a föld csápjai
nyúlnak a fénybe.

Gyönyörű vagy, hazám,
ha a tó zöld rézkorongja fölött
kiáltoznak a darvak
és halmozódik az arany
a kékboltozatú októberben;
ha kamrában alszik a tej s a gabona
s az éj üllőjéről
röpködnek a szikrák.
A mindenség kormos kovácsműhelyében
felszítják a tüzet.
A hajnalpír
izzó vasát kovácsolják.
S hamu hull
a denevérek árnyékára.

HAJNAL GÁBOR fordítása

— Gyere már, ember, gyorsan — mondja Beretva, és elindul a bolt belsejébe. De ekkor megpillantja Rahamutot, az indiai szabót.

— Mi van, indiai? Nálad, úgy látszik, minden rendben van.

Rahamut abbahagyja a khaki nadrág öltöztetését, és fölneéz Beretvára.

— Te meg Fállábú mindig ebben az üzletben írnátok a calypsóitokat; jutelék járna nekem.

— Hiszen tudod, hogy van ez? Hol kerék, hol talp. Most olyan lent vagyok, mint a béka fenéke.

— Tudod, öregem, csak az a furcsa, hogy amikor fönt vagy, sohasem látalak.

— No várj csak, míg a calypso-szezon elkezdődik.

— Hiszen akkor ide se szagolsz. Amikor nagyfiú vagy, megfelelkezel az olyan kisemberről, mint Rahamut.

Beretva azt sem tudja, mit mondjon Rahamutnak, mert hiszen igaz, ami igaz, ő meg Fállábú gyakran ott lebzselnek az üzlet hátuljában. És arra gondol, hogy ilyenkor mindenki azt mondhat neki, amit akar, ő meg csak azt felelheti, hogy „Várj csak, míg a calypso-szezon elkezdődik” — mintha a calypso-szezon kezdetére az Úristen is lejönné a földre, hogy mindenkit boldoggá tegyen.

Így hát csak nevet egyet, hogy „he-he-he”, és megveregeti Rahamut hátát, mintha jóbarátok volnának.

Eddigre már Fállábú is előbiceg, így hát bemennek, és leülnek egy ócska asztalhoz.

— Figyelj csak erre a szövegre, öregem — mondja Beretva. — Mióta a világon vagy, ilyen calypsót még nem ettél! — és elkezd mondani Fállábúnak a szöveget.

De alighogy elkezd mondani a szöveget, Fállábú betömi ujjával a fülét, és fölördít:

— Atyaúristen, öregem! Hát nem tudsz valami újat kitalálni? Minden évben ugyanazt a szöveget darálod!

— Hogy érted ezt, ember? — mérgelődik Beretva. — Ilyen calypsót te még nem ettél! Várj, amíg meghallod az egészet.

Elkezdenek dolgozni a dalon, és Fállábú olyan remekül csinálja, hogy egy szempillantás alatt már össze is tákolja a dallamot. Beretva fölkap egy üres üveget meg egy fadarabot, Fállábú elkezd verni az asztalt, és így haladnak, énekelik az új calypsót, amit együtt szereztek.

Rahamut meg egy másik indiai, aki segít neki a varrással, odajön és hallgatja.

— No, mit szólsz az új számhoz, Papa? — kérdi Beretva Rahamuttól.

Rahamut csak a fejét vakargatja:

— Hadd halljam csak ezt a nótát még egyszer!

Így hát elkezdik még egyszer, ütik az üveget meg az asztalt, Beretva meg azt képzei, hogy nagy közönségnek énekel a calypso-sátorban, belead apaitanyait.

Mikor befejezik, a pacák, aki segít Rahamutnak, megszólal:

— Hisz ez egy sláger!

De Rahamut azt mondja:

— Mit járatod a szád? Mit tudhat egy hindu a calypsóról?

Erre nagy nevetés tör ki, mindenki elkezd nevetni, hogy „hi-hi-hi”, mert hiszen Rahamut maga is hindu.

Fállábú meg odafordul Beretvához, és azt mondja:

— No nézd csak ezt a két hindut, hogy vitatkoznak a mi kreol calypsónkról. Mit meg nem ér az ember!

Rahamut meg azt feleli:

— Ember, hiszen én elkreolosodott trinidadai vagyok, *oui*.

De Beretva csak azt mondja:

— Jó, jó. A vicc az vicc, de igazán azt gondoljátok, hogy jó? Igazán jó?

Rahamut azt akarja mondani, hogy igen, de csak kerülgeti, mint macska a forró kását, csak köntörfalaz, csak kertel, és azt mondja:

— Hát tűrhető — meg hogy: nem rossz — meg: hallottam már rosszabbat is.

De az a pacák, aki segít Rahamutnak, mintha bedilizett volna, csak csapkodja Beretva meg Fállábú vállát, és azt hajtogatja, hogy ő még soha ilyen calypsót nem hallott, és hogy biztosan ez lesz a jövő karneválon a felvonulási induló. Míg beszél, csak jár a keze a levegőben, és rá is csap Rahamut kezére, aki jól megszúrja az ujját a tüvel, amit a kezében tart. Rahamut a szájába kapja az ujját, és szívja; megfordul, és elkezd pocskondiázni a másik szabót, hogy azt mondja, miért nem ül nyugton a fenekén, meg hogy látja, hogy beleszaladt az az átkozott tű a kezébe.

— Na és? Tán belehalsz, hogy megbökted magad a tüvel? — mondja a másik pacák.

Nagy veszekedés kerekedik: teljesen megfelelkeznek Beretváról meg a calypsójáról, és arról vitatkoznak, hogy az ember vérmérgezést is kaphat, ha egy varrótűvel vagy gombostűvel megszúrja magát.

Ami pedig a calypsót illeti, nincs semmi leírni való. Beretva megtanulja a szöveget meg a dallamot — ennyi az egész. Így születik a calypso, minden izgalom, minden zűr nélkül. Így volt ez minden óriási számmal, mint a „Múlt éjjel enyém lett ő”, vagy a „Megteszem, amikor akarod”, meg a „Vigyázz, Zsuzsi, leesik a bugyi”, amelyek mind itt születtek Rahamut szabóműhelyében.

Miután a nagy duma a gombostűről meg a varrótűről végetért, Rahamut meg a pacák, aki segít neki, visszamentek a műhelybe, hogy befejezenek egy jampec-ruhát, amiért estére értejennek.

Beretva most egy shillinget szeretne kölcsönkérni Fállábútól, de nem tudja, hogy fogjon hozzá, pláne mivel már úgyis tartozik neki eggyel. Így hát elkezd neki szépeket mondani, dicséri a dallamot, amelyet Fállábú talált ki a calypsóra. Azt mondja, soha életében még ilyen édes melódiát nem hallott, olyan síma, úgy csúszik, mint az olaj.

De alighogy erre rákezd, az öreg Fállábú gyanút fog, és azt mondja:

— Atyaúristen, engem ne próbálj szédíteni, öregem!

Beretva már nem olyan ideges, hiszen komoly kaja van a hasában. De miáltal megpróbálja rávenni Fállábút, hogy kölcsönözzön neki néhány garast, egy ötlete támad.

Elkezd mesélni Fállábúnak, hogyan töltötte a reggelt, hogy emelte el a cipőt a Park Street-i susztertől, és hogy kajált potyára egy nagyot.

Fállábú csak azt mondja:

— Fogadjunk, hogy megjáród. Ti mind, akik hósködtök, így jártok. *Oui*.

Beretva meg azt feleli:

— Ember, olyan könnyű ez, mint a kezicsókolom; csak azért beszélsz így, mert fállabad van, és nem tudsz gyorsan futni, csak azért.

Fállábú azt feleli:

— Csak ne tréfáljunk a fállabamról!

Beretva erre azt mondja:

— Táviratod érkezett, Misa — közölte olyan hangon, mintha ettől a papírdarabtól függne az üdvösségem.

A sürgöny Barkovtól jött, a Krím déli partjáról.

Ez állt benne: „jelentkezzék próbafelvételre paripov szerepére nagy hinta-produkció barkov.”

„Hát ez a barátság — gondoltam, a karosszékre roskadva. — Lám, Igorjok igazi barát: nála szó és tett között nincs különbség. Megígérte, hogy hívat — és hívatott. Ilyen a kemény férfi-barátság.” Megmutattam a táviratot Jaceknak.

— Nos, Misa, gratulálok! — örvendezett a szobrász. — Ez talán csak a kezdet, mi?

Fél éjszakán át tárgyaltunk közelgő elutazásomról és Paripov szerepéről. Miféle szerep lehet? Bizonyára valami sorsüldözött „kisember”, aki szíve mélyén mégis megőrizte gáncstalan nemességét és lelkesedését.

— Holnap végigjárjuk az üzleteket — mondta Jacek. — Fel kell szerelned magad. Ilyen gúnyában nem utazhatsz Krímbe.

Reggel Jacek megbízásomból telefonált Irinának, és közölte, hogy a modell-ülés művészeti okokból ideiglenesen szünetel.

— És mi van Misával? — hallottam Jacek vállán át Irina távoli, szinte a világtürből csendülő hangját. — Tegnap olyan furcsa volt, én meg bután viselkedtem.

Akár hiszik, akár nem, legszívesebben kitéptem volna Jacek kezéből a kagylót, hogy odakiáltsam Irinának: hagyja a vicceit, engem nem csap be a nagy szemének bánatos csillogása, én tudom, hogy ő színésznő, de én se vagyok bolond, mire kell neki az én szenvedésem, ugyan mire? Inkább térjen vissza az MDT-ben lebzselő szoknyavadászok közé, én többé nem találkozom vele, talán csak akkor, amikor majd Paripov szerepében világhírt szerzek, és...

— Misa holnap felhívja magát — mondta Jacek, és letette a kagylót.

Este elutaztam a Krímbe. Egyedül voltam a négyszemélyes fülkében. Bánatosan állodogáltam a csaknem üres kocsi folyosóján, és lebámultam a peronra, ahol Jacek topogott. Hősködött, mosolygott, én pedig éles fájdalommal gondoltam rá, vajon mihez kezd egyedül, ki viseli majd gondját.

Megrántottam az ablakot, és az váratlanul lecsúszott.

— Úgy utazol, mint egy isten — jegyezte meg panaszos mosollyal Jacek.

— Jacek — mondtam —, ha pelmenyit sütsz, forgasd. Nagyon egyszerű: beleborítod a serpenyőbe, beledobsz egy darab vaját, egy kis sót, és kész. A lényeg a forgatás.

Mind a ketten sírva fakadtunk.

— Irinának ne mondj semmit — kiáltottam. — Semmit!

A vonat elindult.

A Krímbe csodák vártak rám. Szimferopolban dermesztő, heves szél csapkodott, egy szem hó sem volt, mégis hidegebb volt, mint Moszkvában. A pályaudvaron vagy ötven taxis rohant meg. Valamennyien bizonyára a déli partról jöttek, mert foguk vacogott, orrukon át, sítolva lélegeztek, erősen krákoztak, és káromkodva ajánlották fel szolgálataikat...

Aktatáskamat magam elé nyújtva, áttörtem sorfalukat, és felszálltam a trolibuszra.

A trolibusz átvágott Szimferopolon, azután a tágas síkságon, majd felfelé kapaszkodott. Nyugodtan mászott egyre följebb, s a hágón sűrű ködbe bűjt, mintha nem is rendes városi trolibusz volna, hanem valamilyen terepjáró.

Még a köd közepette érezni kezdtem, hogy most már lefelé ereszkedik, mint a repülőgép. Egyre kúszott, kúszott lefelé, a köd hirtelen elmaradt mögöttünk, és lent teljes szélességében — mint a panoráma-mozikban — feltárult a földi paradicsom.

Csodálatos volt: csaknem égigérő kék tenger és a levelezőlapokról ismerős, zöld hegyoldalak. A nap egyszerre úgy átmelegítette az ablaküveget, hogy akár levetközhettünk volna. Kisvártatva előtűntek odalent a város különböző szögben lejtő ferde tetői és az országos hírű gyógyintézetek fehér épülettömbjei. Hamarosan egészen leereszkedtünk, és már a városi utcákon gördültünk, mint trolibuszhoz illik, lacipecsenye, derelye, húsleves- és fánk-árusító üvegbotók mellett, amelyek szintén teljesen kihaltak voltak, és ez szintén csoda volt.

Amikor kikecmeregtem a trolibuszból, fejem kóvályogni kezdett: olyan erős és balzsamos volt a levegő. Egyáltalán nem volt olyan hőség, mint a trolibuszban, sőt kissé hűvös, a nap azonban sütött, valahol a közelben a tenger zúgott, ismeretlen buja fákon virágok kéklettek.

Az újságos-bódében filmszínészek fényképei sorakoztak. Odamentem, és úgy néztem rájuk, mint közeli rokonaimra. Misa Kazakov, Ljuda Gurcsenko, Kesa Szmoktunovszkij — mind barátaim és kollégáim. Szívem elszorult, mégis megkérdeztem:

— Irina Ivanova fényképe kapható?

— Ivanovát a múlt héten felvásárolták — válaszolta mérgesen az eladónő.

— A Vityaz vitorlášhajó tisztiiskolásai az egész Ivanovát szétkapkodták.

„Lám — gondoltam —, a Vityaz vitorlášhajó tisztiiskolásai. A szép hajós a kis Billy. A kis kadétkok. Szép matróz az én babám a kék hajóról.”

És elfelejtettem az egészet. Na tessék, pontot tettem, felégettem a hidakat magam mögött, és könnyed léptekkel elindultam a város csaknem néptelen, tiszta utcáin. Lábamat kellemesen szúrta a jordániai nadrág szövete.

Tegnap a bizományi áruházban Jacekkel páratlan ritkaságot vásároltunk: egy jordániai nadrágot. „Made in Jordania” — diszelgett rajta. Kinek van még ilyen nadrágja, szeretném tudni. Csakis Misa Korzinkin jár jordániai nadrágban. A varrásai ugyan kissé gyengék, viszont elől — bocsánat — cipzár van, nem holmi közönséges gombok.

Túsarkú cipőben magas, kövér öregasszony tipegett felém.

— Engedelmet kérek — fordultam hozzá —, nem tudja véletlenül, merre található a „Nagy Hinta” forgatócsoport?

— Atyala-patyala — mondta, felém csücsörítve a száját —, csak néhányat toppints a lábikóddal, fiúka, és mindjárt beleütközöl.

Meggyorsítottam lépteimet, és hátranéztem. Az öregasszony nevetve nézett utánam, és nyájas szemrehányással csóválta a fejét, mintha illetlen csínyen kapott volna rajta.

Most egy kutya szaladt felém: sovány volt, és fekete, mint az éjszaka, szaporán szedte egymásba gabalyodó, hosszú lábait, szeme alázatosnak látszott, valójában azonban hamis és álnok volt.

— Ne félj, kutyuli — mondtam —, nem bántalak.

— Prrr — mondta futtában a kutya.

— Rex, let's go! — hallatszott az öregasszony hangja.

Az eb, mint a majom, hátsó lábain utána ballagott.

neki meg a hölgyecskének. Azonkívül meglepetést is tartogatok. Szíveskedjenek egy rubelt adni.

Átnyújtott egy fehér papírlapot, amelyen, orral egymás felé, felragasztott profilunk díszelgett, föléje még két csokolózó galambocskát is rajzolt. Hogyan tudta összeügyeskedni ezt, miközben zongorázott és énekelt — örök titok marad.

Az indiszkrét célzás láttán igencsak zavarba jöttem, Irina azonban titokzatos mosollyal retiküljébe dugta a papirost.

A fergeteges indulót játszó hangszerek robaja közepette belépett a terembe Igor Barkov, és vele egy igen jól öltözött, széles vállú, lomha férfi. Járásukat az induló üteméhez igazítva felénk tartottak.

— Á, megjött Irka — mondta Barkov.

— Misához jöttem, nem magához — vágott vissza Irina.

Barkov nem vitatkozott.

— Persze, hogy Misához. Ő az én drága kincsem.

— Ül le egy kicsit, Igorjok — invitáltam —, és ön is... — Szemügyre vettem a kísérőjét, de nem tudtam, minek szólítsam: elvtársnak, polgártársnak vagy misternek. — Ön is foglaljon helyet, signor.

— Ismerkedjete össze, barátaim — mondta Barkov. — Ez Raffael Ballone olasz rendező. Két évvel ezelőtt Mar del Platában ittuk vele a Martinit, tavaly pedig Dakarban, a repülőter várótermében hajtottunk fel egy pohár sört. Jó barátom, és haladó művész.

— Nagyon örvendek. Rafik vagyok — mondta az olasz, és Irinára bámult; Irina pedig, mint sztárhoz illik, egy pillantást vetett rá, azután a saját orra hegyére nézett, majd félre — egyszerűen, de kacéran forgatta a szemét.

Nekem sehogysem tetszett a dolog.

Igorjok táncolni hívta Irinát, és míg ők táncoltak, Rafik orrára biggyesztette szemüvegét, és Irinát mustrálta.

— Ó, micsoda teremtés — fordult hozzám —, feleségül akarom venni. Ő lesz az én vőlegényem. Azazhogy nem. Nőnemű vőlegény — hogy is mondják? Igen, menyasszony, köszönöm. Ő lesz a menyasszony, én pedig a vőlegény. Megfigyelte, milyen arányos a teste? Nem? Érdekes: keze, lába, teste hosszúsága tökéletesen ideális méretű, egyúttal szabályos a felsőtest vonala. Csupán egy fogya-tékosság — egy kicsikét itt, hogy is mondják? — egy kicsit széles a tokája.

— Nyilván a bokájára gondol — jegyeztem meg csípősen —, nevezzük nevén a gyereket.

Szívem hevesen kalapált. Csak nem megy hozzá a kapitalista világ polgárához?

Irina és Barkov visszajött. Rafik levette a szemüvegét.

— Irina — kezdte ünnepélyesen —, láttam magácskát a világ minden mozivásznán fekete-fehér változatban, és most plasztikusan és színesen is megfigyelhetem. Kérem, legyen a feleségem. Én haladó művész vagyok, de négy filmgyáram van, meg öt villám a világ különböző fürdőhelyein.

Az asztalnál csend támadt; mindenki megértette, hogy ez komoly dolog. Irina hallgatott, azután pattintott ujjaival, és rám kacintott.

— Misa, férjhez mehetek hozzá? A maga szavától függ minden.

— Nem, nem szabad — mondtam kurtán, szinte letorkolva. Irina vidáman tapsolt.

— Ez az alak! — kiáltott fel Rafik. — Mit eszik ezen az alakon?

Irina letette a villát, és felegyenesedett. Szeme haragosan csillant.

— Hogy mit eszem rajta? — mondta lassan. — Ez az ember egyszer sem gázolt a becsületembe.

Barkov felkacagott.

— Jól beolvasott neked, Rafka!

— Jól van no — dünnyögte Ballone —, hagyjuk ezt. Rendeljünk meleg ételt.

Amikor kihozták az ételt, Igorjok másnapi teendőimre figyelmeztetett: arra, hogy el kell menni a bútorgyárba anyagért, a természetes háttérrel kiegészítő díszletekhez.

— Mikor lesz ennek vége? Mi vagyok én nektek, gazdasági főnök vagy titkár? — kérdeztem, s közben már azt fontolgattam, milyen rokonom vagy ismerősöm van a bútorgyárban. — Mikor kezdem már Paripovot próbálni, és milyen szerep ez?

— Igen, milyen a szerep, Barkov? — kérdezte Irina is.

— Hát, olyan szerep — tétovázott Barkov —, tábornoki szerep.

— Nem kisember?

— Nem, éppen ellenkezőleg.

— Bizonyos vagyok benne, hogy Misa bármilyen szerepet eljátszik — mondta Irina. — Van tehetsége, és ami a fő: nemes szíve. — Nem úgy, mint másoknak — fűzte hozzá.

A vendéglőből elkísértem a szállodáig, és a hullámverés zúgása közepette megcsókoltam a kezét. Ah!

5

Reggel csendre ébredtem. Ablakaink a tengerre nyíltak; állandóan zúgtak a hullámok, ma azonban teljes csend volt, Lodkin sem szuszogott álmában, örök szokása szerint, és nem fűjt buborékokat.

Az ablakhoz mentem, és a következőket láttam: a tengeren teljes szélcsend uralkodott, felszíne alig-alig fodrozódott, mintha simogatnák, csak itt-ott tarkította libabőr, mint hidegben a bőrt; a szemhatár nem látszott, távolabb áttetsző világoskék köd volt, és ebben a ködben egészen sötétkének tűntek a révből az éjszaka horgonyt vetett hajó vitorlái.

— Jó reggelt, Misa — mondta halkan a hátam mögött Lodkin. A szélcsend nyilván rá is hatással volt.

— Miféle hajó ez, nem tudja, Ványa? — kérdeztem halkan.

— A *Vityaz* vitorlás iskolahajó — válaszolta, és hirtelen magához térve, öblösen, éktelenül felkacagott, köhögni kezdett, orrát fújta. Észre sem vette, hogy összerezzenem. A *Vityaz*! Az, amelyik összevásárolta Irina valamennyi fényképét. Éppen ez hiányzott!

Sebtében felöltöztem és megmosakodtam, már szaladtam is a partra. A viharos hullámverés után még fel nem száradt tócsák között Irina sietett szállodájából a mi szállónk felé. Mögötte a *Vityaz* növendékeinek csapata masírozott, az ifjú boldogságtól tátott szájjal. A *Vityaz* motorcsónakja a part mellett követte őket. Feléjük rohantam.

— Misa, Misa! — kiáltotta Irina. — A hódolóim! Egy egész fregatt!

— Háromárbocos. Nem fregatt, hanem háromárbocos — jegyeztem meg, s megragadtam Irina hideg, ijedt kezét.

— De nem ez a lényeg — kezdte Irina sebesen —, az imént találkoztam Barkovval, és elszólta magát. Misa, család történt, összeesküvés, Misa!

lette. Kijutott a parkból. Hármásával ugorja át a lépcsőfokokat. Az ostyaárus egyetlen perdítéssel menti előle a dobját.

— Állj! Állj, vagy lövök! — kiáltja az őr, de nem emeli fel puskáját.

A menekülő már az utcán lohol. Az üldözők igyekeznek leállítani a villamosokat, teherautókat, motorkerékpárokat. (Karjukat lengetik.)

A menekülő rohan. Leveti mellényét. Melléhez szorítja. Nem pillant hátra. (Hallja a hangokat.)

A park kapujában a locsoló ember lemarad. Bőszen magyarázgatja a körje sereglő kíváncsiaknak: minden bűn szülője a naplopás. Mindnyájan feszült figyelemmel kísérik az üldözést.

A menekülő átvág az egyik utcán. Aztán a másikon. A Hadtörténeti Múzeum déli oldalán szalad. A kihalt, fülledt utcákon mint kutyaavakantások kopognak gyors lépteit. Az üldözők már nem kiáltoznak.

Az Alarcón utcán, az akácfák és a vörös homlokzatú házak alatt ismét kiáltások harsannak:

— Ott van!... Ott van!... Fogják meg!...

A menekülő megtorpan az egyik ház előtt. A második emeleten ismerős házaspár lakik. Töpreng, hogyan magyarázhatná meg nekik az esetet. De nyomban agyába villan: ha későn nyitnak előtte ajtót, az üldözők fülön csípi a lépcsőházban.

Rohan tovább. Nyakszirtje sajog. Egész teste csupa verejték. Észre sem veszi. Amikor befordul a IV. Fülöp utcába, egy szenesembernek ütközik. Leejtí mellényét. Lehajol. Meglátja az üldözőket. Arcukat, karjukat. Otthagyja a mellényt.

Amikor az egész elkezdődött, megijedt, és futásnak eredt. Később, menekülés közben, ijedelmé rémületté nőtt. Eleinte magyarázatokon, mentségeken törte a fejét. Már-már elszánta magát, hogy megáll, és bevárja az üldözőket.

De most nem töpreng már. Nem gondolkodik. Talán ezért nem is szenved már nagyon. Egyetlen szó zakatol fejében: menekülni, menekülni. Csak menekülni.

Húsz perc alatt megtanult egy olyan foglalkozást, amelyet nem hagy el már soha. Nem tehet mást. Menekülő lett. Menekülő.

Újra le a lejtőn. Szorosan a fal mellett szalad. Balra a Ligeti Múzeum. A kertek. A szobrok. Gyermekek játszanak a délutáni verőfényben. Nagyon szeretett volna ebben a negyedben lakni.

Az üldözők kiáltásai ismét megütik fülét:

— Fogják meg!... Ott fut!... Ott!...

A ligeti sétányon pár pillanatra megáll. Nézi, merre forduljon. Átrohan a műúton. Egy autó éles csikordulással fékez. Az üldözők lármája növekszik. Már nemcsak mögötte. Oldalt is. Jobbról és balról.

Felugrik egy kavicsshalomra. Cipője leesik lábáról. Nem hajol le érte. Rohan. Rohan. Nem gondol arra, meddig bírja még tüdeje.

Az üldözők szemlátomást közelednek. A menekülő kis híján orra bukik. Az utca sarkán egy épülő ház betonváza. Berohan az állványok közé.

Egy munkás cementzsákokkal rakott talyigát tol fölfelé. A menekülő nyomába szegődik. Meredek deszka a lépcső. A ház még óriási csontváz.

Első emelet. Második emelet. A menekülő nekidől egy betonoszlopnak. Letekint. Látja, az üldözők óvatosan kapaszkodnak fölfelé. Nincs köztük a locsoló ember. A katona se. Egy sincs azok közül, akik üldözni kezdték.

Lihegve bukácsol feljebb. Minden lépésnél oldalához szorítja kezét. Balját

a bal oldalához, jobbát a jobb oldalához. Senki sem kiált rá. A munkások nézik. Nem szólnak. Dolgoznak.

A negyedik emeleten leroskad egy téglarakásra. A kalapácsütések zajában is hallja az üldözők lépteit.

Föltápaszkodik, tántorog tovább. Mint a részeg. Mint a vért vesztő sebesült. Alig húzza lábát. Karja ernyedten lecsüng. Háta görbe, mint a híd.

Fölvánszorog az ötödik, az utolsó emeletre. Fent a friss szél kissé magához téríti. Végtelen vágya támad, hogy ugorjon, lerepüljön a mélybe.

Egy tartóoszlopnak támaszkodik. Félíg csukott, lázasan csillogó szeme megpihen a magas fák koronáján. A székesegyház tornyait. A park sűrű zöld foltján. Valami arra ösztönzi, hogy közelebből lássa. A szélső betonoszlophoz botorkál. Átkarolja. Előtte tátongó mélység. Emberek az utcán odalent. Eltelik egy perc. Kettő. Három. Egy évszázad. Egy egész örökkévalóság. Mindent lát, s végtelen melegség önti el szívét.

— Vigyázzon!... Vigyázzon!...

Nem hallja. Nézi messziről a park sűrű zöld foltját. A székesegyház tornyait. A magas fák koronáját. Mindazt, amit ismer. Mindazt, amit szeret. Mindazt, amit évek óta nap-nap után látott. Ölmos zsibbadtság lepi el tagjait. Tekintete a távolba réved, teste repülni vágyik. Szeme előtt minden elködösül. Keze ernyedten csusszan végig az oszlopon.

— Jaj!... Jaj!...

Följajdultak az üldözők. Följajdultak a munkások. Följajdultak lent a járókelők. Egynek hangzó, borzalmas jajdulás volt. Az ember jajdulása egy másik ember halála láttán.

— Ezer éve nem láttam, asszonyom!...

— Jé, Don Serafin! Mily furcsa véletlen!...

A Correos-soron találkoztak, a görbe csöví szökőkút mellett. A nő már túl az ötvenen, de még szemrevaló. A férfi róka arcú, görnyedt vénember.

— Még most is remeg a lábam, Don Serafin! Borzalmas dolgot láttam az imént!

— Mi történt?

— Képzeld!... Atochából jöttem, a ligetben sétáltam, amikor arra lettem figyelmes, hogy szalad a nép. Megálltak egy épülő ház előtt, és felnéztek. Én is föltekintettem. S abban a pillanatban, képzelje, mi történt! Egy ember leugrott az ötödik emeletről.

— Uramisten!... Uramisten!...

— Azt mondják, csinos fiatalember volt az öngyilkos.

— Lám, ezek a fiatalok!... Ki tudja, mi készítette ilyen szörnyű lépésre azt a szerencsétlen ifjút!... A bűn, asszonyom, a bűn az oka mindennek!

— Igaza van!... A mai fiatalok nem tisztelik istent.

— Sem az embereket. Hallgassa csak meg, kedves barátnőm, mi esett meg velem ma délután. A parkban üldögéltem. Egyszer csak úgy gondoltam, lehet már négy óra. Odamentem egy fiatalemberhez, és barátságosan megkérdeztem tőle, mennyi az idő. És tudja, kedves barátnőm, mit felelt? „Tizenöt óra ötvenöt perc.” Hallatlan!... Így felelni nekem, egy tiszteletre méltó embernek!... Egy úriembernek!

Elbúcsúztak. A nő átment az úton a gyalogátjárón. A férfi tekintetével követte: a csipőjét nézte.

VÁRADY LÁSZLÓ fordítása

zik Eichmannt arról, hogy Brand urat a mi megbízottunk, Grosz Bandi kísérféjára.

BRAND Grosz Bandi? Eichmann magától is Grosz Bandit javasolta, — mint az ő képviselőjét.

SEDLACZEK Akkor az ajánlatukat elfogadtuk, kedves Kasztner doktor. *(Szünet.)*

KASZTNER Grosz Bandival kapcsolatban bizonyos gyanúval élünk: kérem, mondják meg nekünk az igazat.

SCHMIDT Gondolom, mindig megmondtuk. Csaknem mindig. Tíz százalék elhallgatásával, ennyi volt az üzletben az árengedmény. Maguknál is?

KASZTNER Tudják önök, hogy Grosz Bandit a Gestapo elfogta?

SCHMIDT Persze hogy tudjuk.

KASZTNER Brand másnap Eichmannál járt, s akkor átadtak neki egy levélsomagot, melynek az önök kapcsolatai révén hozzánk kellett volna érkeznie.

SCHMIDT Egy levélsomagot és egy pénzsomagot, ugye?

KASZTNER Igen, pénzt is. Bocsánat.

SCHMIDT Ez már ötven százalék engedmény volt az igazságból, Kasztner. *(Nevet.)*

BRAND Mármost nekünk az a gyanúnk, hogy Grosz Bandi, akiben mi nem bízunk...

SEDLACZEK Maga ne gyanakodjon, Brand úr; a titkos szolgálat játékait bízva ránk. A levelekben százszor ismert dolgok álltak, kiengedhettük a kezünkből.

SCHMIDT Azt javaslom, hogy Grosz úrral holnap este a maga illegális lakásán találkozzanak. Addigra utasításainkat is megbeszéljük Berlinnel. Köszönjük a találkozt. *(Föláll, s vele egyidőben Brand és Kasztner is. Dr. Schmidt a kijáratához kíséri őket.)* Küldeni szeretnék valamit Brand úr, önnel, az isztambuli szervezetnek és a szövetségeseknek. Az elhárítás megbízható embereinek listáját, akikre a tárgyalások során számíthatnak. Megtalálja ebben a nyakláncban, egy skorpióban: ez a szerencsecsillagom. Akadnak németek, akik a hazájukat szolgálják, és nem lettek árulók. *(Brand átveszi a nyakláncot.)*

4. K É P

Padlásszoba. Fehér fal s egy ajtó. Joel Brand. Grosz Bandi, 30 év körüli, jó fellépésű, kellemes, könnyedmozgású férfi, lefegyverzően fiatalos, elegánsan öltözött. Belép.

GROSZ Hát így kell találkozoznunk, Joel. Mint útítársaknak. Nagyon örülök, hogy újra látlak, s azt is tudom, hogy ez az öröm nem kölcsönös.

BRAND *(zavartan)* Én is örülök, Bandi. Nagyon jóképű vagy, semmit se változtál.

GROSZ Te viszont nagyon rossz bőrben vagy.

BRAND Keveset aludtam.

GROSZ Hanzi hogy van? Hallom, gyerekeitek is vannak.

BRAND Igen.

GROSZ Tudod, hogy én is szerelmes voltam Hanziba?

BRAND Nem tudtam.

GROSZ Komolyan. Őszintén. Engem mindig arra a bibliai lányra emlékeztetett, aki lefeküdt valami királlyal, hogy aztán levághassa a fejét. Juditra vagy ki a fenére. Nem is illett egy olyan ganefhez, mint én. — Őt is el tudod hozni Isztambulba?

BRAND Nem. Hanzi ittmarad.

GROSZ De én kivitethetem, Joel. A gyerekekkel. Kockázat nélkül. Egy nappal az elutazásunk után.

BRAND Ez úgyse megy. Nem. Ebbe ő sem egyezne bele.

GROSZ Ugyan. Hát gyerekeitek vannak.

BRAND Eichmann menlevelet ígért. A tárgyalások idejére.

GROSZ És ha Isztambulban kiderül, hogy nem megy a dolog, és te se jöhetsz vissza?

BRAND Ha vállaltam a feladatot, visszajövök.

GROSZ Mindig a becsület, Joel. Mindig a becsület. Ez olyan erény, amely csakis Auschwitzra predesztinál.

BRAND A tárgyalásokra Chaim Weizmann személyesen jön át Isztambulba.

GROSZ Nem vagy már gyerek, Joel. Gondold végig. Biztos vagyok benne, hogy holnap már másképp látod.

BRAND Mire célzol?

GROSZ Semmi különösre.

BRAND Hadd kérdezzek tőled valamit, magánszemélyként, négy szemközt. Bandi...

GROSZ Ne légy olyan ünnepélyes, Joel. Tessék, kérdezz.

BRAND Nem vagyok erkölcsprédikátor, s nem akarom az ügyeidet megítélni...

GROSZ A bevezetés felesleges, Joel. Kihallom belőle a megvesztegethetetlen Kasztner, a zsidóság földalatti mozgalmának zseb-Robespierre-jét... Tudom, hogy nem bíztok bennem, megértem, de azért én mégis zsidó vagyok, s ezért nyugodtan bízhattok bennem, Joel.

BRAND Életről és halálról van szó. Könyörgök, válaszolj őszintén. Kinek dolgozol jelenleg, az elhárításnak vagy Eichmannak?

GROSZ Csak ezt akartad kérdezni?

BRAND Mi folyik itt az elhárítás és az SS között? És te milyen szerepet játszol benne?

GROSZ A Sedlacekkel folytatott beszélgetések után ez egy olyan komikus kérdés, amire az élet tényei fognak válaszolni.

BRAND Mit jelentsen ez?

Csengetés megbeszélte jelritmusban.

GROSZ Schmidt és Sedlacek. Mivel nem bíztok bennem, ragaszkodtam hozzá, hogy utasításaikat a ti jelenlétetekben kapjam. Nyiss ajtót. Előttük nyíltan beszélhetünk. *(Brand kimegy, és dr. Schmidttel és dr. Sedlacekkel tér vissza. Grosz Bandi eléjük siet, s leveszi a kabátjukat.)* Halló, Schmidt dr., halló Sedlacek dr. Éppen most meséltem el Joelnak, hogyan ejtettük át az SS urait. *(Egy egész sorozat apró üveget húz elő a zsebéből, melyet, úgy látszik, erre a célra varratott.)* Whisky, gintonic, minden a kis házipatikából. Sajnos, jég szekrényt nem hordok magamnál. *(Tölt.)* Tessék inni, lehet vinni, egy kis toroköblítő. *(Isznak.)*

SEDLACZEK Gondolom, Brand urat az a levélügy egy kicsit felidegesítette.

BRAND Igen. Az egyik levél megnevezte a magyar politikusokat, akikkel a kapcsolatot fel kellene vennünk.

SEDLACZEK Úgy van. De ezeket az embereket már a bevonulásnál egyből le tartóztatta az SS. Maga nem ismeri a mi játékszabályainkat, Brand úr. A mi üzletünkben az eszközök nem mindig tiszták, de maga a játék nyílt. Önöknek nincs okuk rá, hogy Grosz úrban ne bízzanak. Ahhoz elég szorosan tartjuk a markunkban, ugye? *(Nevet, és Grosz visszanevet.)*

SCHMIDT Berlinből pedig megkaptuk a teljes jóváhagyást. Abból a megfontolásból, hogy a kompetencia-kérdéseket alá kell rendelni az emberi életek megmentésének. Az SS tervezi, az elhárítás végez. *(Schmidt és Sedlacek nevet. Csengetés az előbbi ritmusban.)*

BRAND Ki lehet az?

GROSZ Az új iratainkat hozták. Minden változatban megrendeltem őket. A keresztlevélről az életbiztosításig. Nyiss ajtót.

Brand kimegy. Egy civilruhás férfival tér vissza, mögötte gépfegyveres SS-ek.

BERND Bernd Oberscharführer. Remélem, az urak nem akadékoskodnak sokat

EICHMANN Ha tizennégy nap múlva nem tér vissza az aláírt megállapodással, az ajánlat minket nem kötelez. Akkor megsütheti a zsidait. Maga tudja rólam, hogy szavahihető ember vagyok. Megértettük?

BRAND S ha még egy kérést előterjeszthetnék.

EICHMANN Nem igen. Ne éljen vissza az előzékenységünkkel, Brand úr.

BRAND Ezer embernek van itt elővázuma.

EICHMANN Erről a hivatalom is tud. De minden kiutazást letiltottunk.

BRAND Ha az idevonatkozó jelenlegi rendelkezéseket felfüggesztené, obersturmbannführer úr, s ezt a kis csoportot már előre külföldre engedné, ez erkölcsileg nagy hatást tenne a szövetségesekre.

EICHMANN A szövetségesek nekem ne játsszák meg magukat. Ez politikai és nem erkölcsi háború. A szövetségeseknél is. Kiváltképp, hogy nekik nagyszerű erkölcsi győzelmet kínálunk az ajánlatunkkal. Nemhogy ezer, de egy egész millió zsidót kaphatnak, ha kell nekik. Különben tárgyalhatunk ezekről a különleges esetekről, ahogy annakidején a Weiss Manfréd család ügyében. Ötven embert szállítottunk akkor Lisszabonba, s ezzel megszereztük a Weiss-konzern részvénytöbbségét. S erre itt van Becher úr mint lebonyolító. *(Ránevet Becherre.)*

BECHER Ragyogó javaslat, Adolf. Ez egy olyan előleg, ami nekünk alig kerül valamibe, mégis pompásan bizonyítja az ellenfélnek szándékaink komolyságát. Nem leszek drága fiú, Brand úr. Milyen emberekre gondolt? Elsőosztály vagy méteráru?

BRAND Örömet megnevezzük egyénenként a választásunkkal kijelölt személyeket.

EICHMANN Rendben van, majd Kurt megbeszéli a részleteket. Tőlem mehet az ezer ember Bécsen keresztül a Dunán. A Vaada hozza a listát, és gondoskodik a gőzösről is.

BRAND Von Klages úr azt közölte velem, hogy az egész Vaadát letartóztatták.

EICHMANN Elmaradt az eseményektől. Az urak már egy órája szabadok. Na, most már eleget fecsegtünk. Magán múlik, milyen gyorsan tudja az ajánlatunkat realizálni. Remélem, nem tart minket jóléti intézménynek. Kellemes utazást. *(Gyorsan kimegy. Becher enyhe sóhajjal jelzi véleményét a parvenü módszerekről.)*

BECHER Mi könnyen megértjük majd egymást, Brand úr. Mindent tisztázhatunk. Ez a magántelefonom száma... *(Egy cédulát ad oda.)* A Vaada tagjainak és az ön családjának menlevelet állítottam ki. Önnek nem kell sárga csillagot viselnie, a korlátozó rendelkezések egyike sem vonatkozik önre. A mai tárgyalással pedig, azt hiszem, elégedett lehet.

BRAND A segítségét nagyon köszönöm. Úgy értesültünk, hogy ezek a tárgyalások önt különösen érdeklik.

BECHER Ehhez nem fűzők megjegyzést. A legfontosabb az, hogy ön a lehető leggyorsabban jó benyomást keltő ellenajánlattal térjen vissza.

BRAND Szabad az ellenajánlat fogalmát úgy értelmezni, hogy más áru vagy valuta is számításba jöhet, standartenführer úr?

BECHER Ezt én nem mondtam. Istennél s üzletnél minden lehetséges.

BRAND Más áru vagy pénz, ez számunkra könnyebb lenne.

BECHER Nekem hadianyagokra van szükségem, hogy illetékes helyen az egész ügylet hadifontosságát bizonyítani tudjam. Az SS nem egységes csoport. Bitófa — vagy előléptetés, ez itt a kérdés.

BRAND Hogy értsem ezt?

BECHER Most aztán szedje nyaka közé a lábát Brand. És még valamit, csak úgy privát — remélem, a szervezetük elég mélyen nyúl majd a zsebébe?!

BRAND Számíthatnak ránk. Biztos vagyunk benne, hogy rövidesen kedvező ajánlattal térek vissza. S ez gyökeresen megváltoztatja a helyzetünket.

UNGVÁRI TAMÁS fordítása

ELUARD

(1895—1952)

Hetven éves lenne, ha élne.

A szürrealizmussal kezdte; a mozgalom valamennyi kamasz-betegségén átesett. Aláírása a manifesztumok, kirohanások, deklarációk végén épp úgy megtalálható, mint vékony, nyúlánk, finom, kissé hontalannak ható alakja a szürrealista előadások és összejövetelek fényképein. Szorgalmas, meggyőződéses, képzett munkása volt ennek a — Léon-Gabriel Cros találó megjegyzése szerint — „laboratóriumi költészettnek”. Útja 1930 körül vált ki a gomolygó galaktikából. Amelyről egyszer azt mondta valaki: „A szürrealizmus legfőbb értelme az, hogy megszülte Eluard-t.”

A szürrealizmusnak sokféle „értelme” és érdeme van, természetesen. De kétségkívül a legjelentősebbek egyike, hogy „megszülte Eluard-t”.

1939-ben, *Donner à voir* című kötetében írta: „...Megkísértett egy misztérium, melyben a formák semmi szerepet sem játszanak. Kíváncsi voltam egy szintelen égre, ahonnet száműztek minden madarat és felhőt. Rabja lettem a látás tiszta képességének, rabszolgája irreális és szűz szememnek, mely nem ismeri sem a világot, sem önmagát. Nyugodt hatalom. Elhárítottam mind a láthatót, mind a láthatatlant; elvesztem egy foncsortalan tükörben...”

1932-ben előadást tartott Londonban. „A költészet abszolút ereje meg fogja tisztítani az embereket — mondta. — Minden embert.” És idézte Lautréamont híres szavait: „A költészetet nem egy embernek kell csinálnia, hanem mindenkinek.”

„Minden elefántcsonttorony ledől — mondta — minden szó szent lesz, és fölborítva a valóságot, az embernek éppen csak le kell hunynia a szemét, hogy kitáruljanak a Csoda kapui.” Aztán Apollinaire és Saint-Pol Roux egy-egy képét elemezte, azért, hogy „fennen hangoztassa azt a föltétlen vonzást, amit a megfejthetetlen képek gyakorolnak rá, a föltétlenül új vonatkozások, melyeket az úgynevezett szürrealista költészet villant föl”. Idézett utána a csokor ilyen szürrealista képet; azt példázta velük, hogy „semmi sem érthetetlen, és a szellem számára nem vész el semmi sem... A képek vannak, élnek, és minden képpé válik. Sokáig illúzióknak tartották őket, meri a képet határok közé szorították: alávetették a valóság próbájának, az érzéketlen és halott valóságának, ahelyett hogy a valóságot vetették volna alá ama kölcsönös függés próbájának, amely a képet élővé, tevékenyvé teszi és örök mozgásban tartja... Semmi sem érthetetlen. Minden mindenhez hasonlítható, minden megtalálja visszhangját, megfelelőjét, ellentétét, jövőjét, mindenütt. És ez a jövő végtelen.”

A két nyilatkozat Eluard költői képzeletének két fókuszára világít rá. Az egyik: a „tisztá látás”, a „szűz szem, mely nem ismeri sem a világot, sem önmagát”, azaz nem sablonok és hagyományok szerint lát; és hogy „elvesztem egy foncsortalan tükörben” (ami gyakran visszatérő képe: egyik kulcs-képe lírájának). A másik: a „megfejthetetlen”, önértékű, „logikus” kifejtésre, magyarázatra, „lefordításra” nem szoruló kép, melynek nem az a hivatása, hogy valamit „illusztráljon”, hanem az, hogy egy tovább nem bontható új valóságot „prezentáljon”.

mazása, vallása szárnyallva vitte a siker felé, hála a francia katolicizmus egyrészt példás szervezettségének, másrészt hogyha nem is teljes, de aránylagos nagylelkűségének, amellyel minden kebelbeli tehetséget csírájában is felkarol, s teljes táborkarával istápol. Még hirtelen műfajcseréje is — költőből lett regényíróvá s regényíróból vált újságíróvá — szívós ellenei szerint elsősorban a mielőbbi érvényesülésért történt, mivel a húszas esztendő virágzó regényirodalmában minden fiatal francia regénysikerről álmodozott, mint ahogy ma az újságírás vagy az atomfizika a becsvágya. Bizonyos, hogy Mauriac, hiába jött a vidékről, hiába nevelték otthon s a papok között olyan szigorú s féltő gonddal, egykettőre kiismerte magát mind Párizs, mind az irodalmi élet dzsungelében, s tudatosan vagy öntudatlan e dzsungel törvényei szerint rendezte be s irányította, ha nem is magánéletét, de irodalmi pályáját, amely, akár Rastignac s Lucien de Rubempré idején, a nagyvilág s méginkább a közélet légkörében vált teljessé. Amily mértékben halványul Mauriac regényírói híre, amily mértékben ismételteti régebbi s legszebb könyveinek témáit, légkörét, szereplőit (támadói már-már csúfolják is örökös családi drámáiért a birtok, az örökség, a rangkóróság, a házasság miatt, kegyelemhíjas kamaszaiért, képmutató „szentjeiért”, hol forró, hol viharos szőlőskertjeiért) — ugyanolyan mértékben válik literátorrá, „homme de lettres”-é, s lehet, hogy egy hasonló című és témájú novellájában, kegyes gyónó módjára, önnönmagát próbálja leleplezni. Senki sem mozog félelmesebb biztonsággal, mint Mauriac az irodalom világában, ebben a külső szemlélőnek már-már mehökkentő kis világban, amely a francia társadalmon belül mint imperium in imperio uralkodik a szalonok, a kiadók, a diplomaták és a politikusok között, s amelynek csapdái s csábításait a vidéki, a hitbuzgó, a moralista Mauriac oly fölényes könnyedséggel tudja elkerülni, mintha csak otthon, kertjében, egy rózsafa szúrós ágát hajlítaná félre séta közben. Érzékeny célzásokat tesz, ahogy illik, a szegények és a dolgozók nyomorára, de a hercegnőkkel ebédel, kosárszám küldheti hozzájuk saját termésű borait, s belebetegszik, ha egy nagykövet elfelejti meghívni az estélyére. Szívesen s nem egyszer viszi pellengérré a bordeaux-i polgárság pénzéhes és birtokszerző anyagiasságát, viszont, ami még francia írók közt sem mindennapos, az ég őt is legalább három birtok, három kastély gondjaival sújtotta, díjak, sikerek, örökségek vagy más sorscsapások formájában, s mindezt nem is titkolja, ellenkezőleg, hangulatos leírásokban részletezi. Nincsen szó, nincs fogalom, amelyet ő forróbban és sűrűbben hangsúlyozna, mint a kegyelmet, a szeretetet, az irgalmat és a megbocsátást — viszont akkor van elemében, ha támadhat, ha sebezhet, mindig a legfájóbb helyen, mindig a legijeszítőbb célbatalálással, élőket, nagyon is élőket, halottakat, fél-halottakat, szeretett író társait vagy pillanatnyi ellenfeleit, hogy aztán, őszinte bűnbánattal, saját vélt vagy valónak érzett sebeit nyalogassa, mivel vannak percei, amikor őszintén szegénynek és üldözöttnek érzi magát, s a túlvilágtól reméli erényei jutalmát vagy bűnei feloldozását. Igaz, a spanyol polgárháborúban a republikánusok oldalán állt, igaz, résztvett az ellenállásban a kommunistákkal egy táborban, sőt az elsők között küzdött a gyarmatosítás eltörléséért (bár ellenei még ezt is holmi magasabbrendű szimattal és stratégiával magyarázzák, vagy pedig a szép gesztus, a nemes magatartás várázsával) — viszont azt sem tagadhatjuk, hogy, mióta közíró, mindig egy-egy e világi hatalmasság szekerét tolja, s e tekintetben De Gaulle-nak, jelenlegi bálványának, olyan elődei voltak a változékony francia közéletben, mint a halálra ítélt Laval, mint a számkivetett Pétain, vagy mint Pierre Mendès-France, a IV. Köztársaság bukott miniszterelnöke. Mindez kínos, sőt talán megszegyenítő is lehetne egy kisebb, kevésbé „irodalmas”, szűkebb olvasókörű országban; a franciák azonban ismerik a játékszabályokat, éppúgy meg tudnak bocsátani „közéleteskedő” íróknak, mint ahogy egykor a királyok is megbocsátottak udvari mulattatóiknak, s a De Gaulle-t oly kitariton magasztaló Mauriac, aki talán azért is oly hálás a Köztársaság elnökének, mivel ez, vidéki körútján, s a bordeaux-iak szemeláttára, az íróhoz is betért pár percre, arra a kedvesen naiv és hiú Sévignére emlékezteti őket, aki nem győzött betelni a napkirály nagyságával, mióta az egyszer táncra kérte egy udvari mulatságon! Mi történt volna, ha nem kéri táncra? mi történt volna, ha nem őt kéri táncra? Mauriac fanyar és nem mindig egyértelmű bókjai André Malraux irányában, aki, sajnos, író is, De

Gaulle munkatársa is, többek közt talán ilyenféle meggondolásokkal magyarázhatók. S szerencséjét mintegy tetézi regényírói helyzete: akikkel majdnem egyszerre indult a húszas évek szép versenyében, azok majdnem mind lemaradtak, s egyedül hagyták Mauriac-ot a francia regényírás területén. Ő ma a franciák legnagyobb eleven regényírója, nemcsak saját, ma is oly vonzó, roppant tehetsége révén, nemcsak az utána érkezettek egyelőre még vitatott és bizonytalan vitalitása miatt, hanem mert legelső kortársai vagy meghaltak vagy kidőlték, vagy már kevésbé érdeklik a mindig újra éhes olvasókat. Proust és Gide, akikől annyit s oly egyéni módon tanult, épp úgy halott, mint Martin Du Gard, a kor e három legnagyobbja, akiket azóta senki, még Mauriac sem tudott felülmúlni. Duhamel, betegsége miatt, idő előtt elhallgatott. Jules Romains sokkal többet ígért, mint amennyit teljesített, amellet — épp Mauriachoz képest — éppolyan elvont, méríkskélő, kiszámított és regénytelen, mint az utódok között Sartre vagy mint az „új regény” mérnökei. Mauriac győzött: egyedül él, egyedül uralkodik birodalmában — viszont ma már ő sem igen számít valóságos és tevékeny regényírónak: három legújabb regénykéje, a *Sagouin*, a *Galigai* és az *Agneau* még az ötvenes évekből való, amellet inkább elbeszélések s csak ismétlik a régi regények témáját, légkörét, hangulatát. Győzött: de milyen pyrrhusi győzelem ez! s az igazi Mauriacnak, ha van ilyen az álarcok és a magatartások mögött, nem szolgálhat osztatlan öröme.

Mi marad hát meg Mauriacból, ebből a Mauriac-gyűjtőnévbe fogott s minden vita, minden vád, minden ellentmondás ellenére oly eleven, olyan fényes és olyan sokrétű jelenségből? Próbáljunk először is lemondani a mennyiségről a minőségért, s válasszuk ki a legjobbat, azt amit a legjobbnak érzünk, az író mintegy ötven kötetes és egyenetlen terméséből: Mauriac éppoly jól tudja, mint legszigorúbb olvasója, hogy nem alkotott s nem alkothat csupa tökéletes remekművet, viszont a dzsungel törvénye ragaszkodik a folytonossághoz, s jaj annak az írónak, legalábbis a franciáknál, aki nem ad alkalmat egy-egy új könyvvel s évről évre, hogy dicsérjék vagy bírálják, de mindenképp beszéljenek róla. Versei Valéry, Apollinaire, Supervielle, Eluard idejében, inkább finom, emelkedett, kissé halvány utánérzések, mintsem igazi, vérbeli, jellegzetes költemények. Tanulmányai seregében, akár irodalmiak, akár tisztán vallásosak, sok az alkalmi rögtönzés, s a hitéletbeli követelmény, amellet nem egyszer múló érdekű s értékű cikkeket gyűjt kötetekbe, vagy pedig más-más keretben s némi átdolgozással ugyanazt a szöveget több ízben is értékesíti, s ilyenkor a sugallatot az olló és a ragasztópapír pótolja. Mindemellet van egy remek életrajzi kísérlete, *La Vie de Racine*, s vannak egyes ihletett és emlékiratszerű művei, amelyek legszebb regényei magasságára emelkednek. De regényei sem egyformák, pontosabban nem egyforma értékűek: a legelső még nagyon is a vidéki, a katolikus regény-műfajt követik, a későbbiek közt meg nem egy csak újfélé változata egy-egy már előzőleg is megírt és jól bevált témának, mint ahogy nagy festők és szobrászok, akár híveik kérésére, akár a siker újabb és biztonságosabb kikényszerítésére, ugyanazt a motívumot több változatban is megformálják. Ha Mauriac vagy húsz regénye közül az utókor ötöt visszatart, ez az öt is elegendő lesz művészete megismeréséhez és értékeléséhez. Igaz, az örök gáncsolók itt is sietve jelentkeznek, és vagy azzal kisebbitnék Mauriac kétségtelen jelentőségét, hogy inkább csak gyűjtőedényét, nagy tanúját, tetszetős közvetítőjét látják benne akár a kor, akár a műfaj nálánál eredetibb alkotóinak, vagy azzal, hogy műfaját rokonítják a ma már kissé rossz hírű „vidéki” vagy „regionális” regénnyel. Mindez igaz is, nem is: Mauriac látható kedvteliséssel visszhangozza elődei, vagy legalábbis azokat, akiket elődeinek tekint, Pascal zord morális hevét, Chateaubriand fennkölt zenéjét vagy a sokkal jelentéktelenebb Maurice Barrès stíl-remekléseit, s legfeljebb azt foghatjuk rá, hogy főképp a két utóbbi író stílus-hagyományát folytatja, mivel ez ma is eleven egy bizonyos francia vonalon, s mivel egy író, egy gondos író, akárcsak egy örökségváró és örökség-hagyó nagypolgár, így szerez magának kellő helyet, nemesi oklevelet az irodalomban. Ami pedig a vidéki regény gyanús vagy akár veszélyes hasonlóságát illeti, Mauriac regényei túlnyomórészt ugyanazon a tájékon, Bordeaux-ban vagy a Landes-vidék fenyei közt, a római Aquitaniában játszódnak, ugyanabban a polgári és vagyonos környezetben, s majd-

Beckett szerint — és a Nyugaton divatos Zen-buddhizmus tanítása szerint — a céltalan és értelmetlen világ legfőbb realitása a semmi. A semmiben, a semmitől nem várhatunk megváltást — az abszurd drámából így következetesen hiányzik a reménynek az a pozitív, eufórikus fogalma, amely a tragédiát a katharzissal váltja meg. De abban a létben, amely megfelfejthetetlen és megváltoztathatatlan, idegen és ellenséges, az élet ösztöne nem szűnt meg: kétségbeesetten kapaszkodunk az illúzióba, amelynek lehetőségét az értelem megtagadta. Ez az abszurd dráma paradoxonja. Vladimir és Estragon Godot-ra várnak a fa alatt, pedig tudják — vagy sejtik —, hogy „semmi sem történik, senki sem jön...” A Godot szimbóluma a *várás*, a reménytelenségben is kiirthatatlan és vigasztaló reménység. „Föltétlenül jönni fog holnap” — mondja a fiú az első felvonás végén, a második felvonás végén — és mondaná a harmadik felvonás végén is, ha lenne harmadik felvonás. Így várják a csodát a nyomorultak, megalázottak, még a halálraítéltek is! *Csodavárás*. A csodavárás a remény abszurd változata: semmiből sem ered, semmihez sem tapad. Godot-t várni transzcendentális szimbólum, a szubjektivitás jalkiáltása saját istene felé. Beckett nem áll messze Maritain egzisztencializmusától. „Abszurd sem vagyok, csak tettetésből.”

A tehetségében elbizakodott ember eufóriájával a semmi realitását szembeállítani olyan megdöbbenő intelem, mint a Mene-Tekel-Ufarszin rejtélyes jeleinek megjelenése Belsácár lakomáján. Az önhitt ember torzképe jelenik meg a Godot-ban: a determinált létben vergődő, cselekedni képtelen ember. Aki tehetetlen, nem válhat tragikus hőssé az arisztotelészi értelemben. Hübrisz nélkül nincs tragédia. De ha a létet immanensen tragikusnak látjuk, alanyai hübrisz és konfliktus nélkül is tragikusvá válnak. Az abszurd drámát, amely nem a dialógusra, hanem a színpadi szituációkra épült, amelynek mondanivalója nem a konfliktus hangsúlyában, hanem a lét immanenciájának sejtetésében rejlik, nem lehet a hagyományos dramaturgiával mérni. De a Godot látomása a világról éppen olyan tragikus, mint Hamleté.

Ez az értelmetlen, fenyegető világ a Godot-ban groteszkké válik, mint Hyeronimus Bosch szörnyetegjei. Beckettben ördögi, hogy a poklot tárja elénk, de költői, hogy kineveti a poklot. Szembenézett a Gorgo-fővel, de nem vált kővé. Önmarcangoló gúnnnyal, a fájdalmit elrejtő Bajazzo kacagásával mutatja be a lét abszurditását. Annak a tudatnak az elviseléséhez, hogy a lét legfőbb realitása a semmi, erős lélek és írói bátorság szükséges. A Godot öngúnya, fanyar humora az *abszurd dráma pozitív kifejezése*: támadás a képmutatás, álszentség, áltató eufémizmus ellen. Biztatás, hogy a lét mostohaságát is derűvel viselhetjük el. S aki azt kérdezi: „Nem kár a benzint? Miért éljek a megválthatatlan reménytelenségben?” — annak válasz is: várunk Godot-ra.

Ennyi minden szól a Godot mellett, s mégsem szeretem ezt a darabot. Valami hasonlót Sartre úgy fejezett ki: „Csodálom Beckettet, de ellenzem.” Én is ellenzem, de nem kritikái, csupán emocionális alapon. Ellenzem, mert nem szívesen látom a modern színpadon beteg, rossz sejtelmek makacsul, unos-untig visszatérő kísérteteit. A valóságnak több arculata van, de Beckett csak azt fordítja felénk, amelynek tekintete gyötör és megaláz. Ezt az arcot nem szívesen látom. Inkább — várom Godot-t. a remény ugyan nem változtatja meg a jövőt, de a jelent bearanyozza.

VARANNAY AUREL

A HELIKON LEGÚJABB SZÁMÁRÓL

A közelmúltban jelent meg a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézete egyik folyóiratának, a *Helikonnak* ezévi 2. száma. Ritkán esik szó egy-egy folyóirat valamely számáról, ezúttal azonban erre — úgy tetszik — feltétlenül szükség van.

A „*Helikon*” korábban „*Világirodalmi Figyelő*” címmel jelent meg, és az volt a feladata, hogy rendszeresen körképet adjon a nagyvilágban folyó irodalomtudományi munkáról, tanulmányokból és szakcikkekben tájékoztassa a szakmai közönséget e disziplina legfrissebb eredményeiről. A címváltozás minőségi változást érzékeltet. Ez a változás mindenekelőtt a szerkesztés konceptuozitásával mutatkozik meg. A „*Helikon*” egyike legcéltudatosabban szerkesztett folyóiratainknak. Emlékeztetek még az olyan számok, amelyeket a szerkesztők a realizmus kérdéseinek, majd az avantgardizmusnak, a Shakespeare-évfordulónak stb. szenteltek. A tervszerű lapszerkesztés érdeme, hogy egy-egy kiválasztott, az érdeklődés homlokterében álló kérdéscsoportot mélyrehatóan igyekeznek megvilágítani a szerzők, minden szám egy alapvető gondolat megtestesülése, tanulmányokkal, dokumentumokkal, szakrecenziókkal kiegészített megvilágítása. Ilyen szempontból a „*Helikon*” rövid idő alatt maga is hagyományt teremtett az irodalomtudományban, és sok vonatkozásban ösztönzéseket adhat még a nem szakmai jellegű lapok szerkesztési elgondolásai számára is.

Az ezévi második szám azért különösen fontos, mert e számot a szerkesztés a *szocialista realizmus* oly sok vitát kiváltó kérdéskomplexumának szentelte. Mint ismeretes, ez év februárjában tette közzé az MSZMP KB mellett működő Kulturális Elméleti Munkaközösség „A szocialista realizmusról” szóló tanulmányát. E nagyfontosságú dokumentum harmadik fejezete a további kutatás irányával és feladataival foglalkozott, és elmélyült további kutatómunkára serkentette a különböző művészeti és tudományágak munkásait abból a célból, hogy a konkrét művészi gyakorlat tapasztalatainak és e tapasztalatok elméleti általánosításának segítségével mélyrehatóbban lehessen kimunkálni a jelenkori szocialista művészet törvényszerűségeit, a szocialista művészet általánosságban jellemző normáit.

A „*Helikon*” jelen száma ennek a felhívásnak kíván eleget tenni. *Varga Mihály* tanulmánya a korabeli szovjet sajtó alapos áttanulmányozása során gyűjtött anyagra támaszkodva szinte úttörő munkát végzett annak felderítésére, miképpen is alakult ki a szocialista realizmus terminusa. Következtetései szerint ez a fogalom nem politikusok vagy egyes személyek, netán lietrátorok kitalálása volt, mint eddig sokan állították, hanem szinte törvényszerűen született meg abból az igényből, amely igényt a húszas évek szovjet szocialista irodalma, művészete kiküzdött magának. Az I. Szovjet Írószövetségen elfogadott meghatározás egy már régen érő, kifejeződő folyamatot sarkított esztétikai tétellé, olyan tétellé méghozzá, amely nem a szűkösséget, hanem a szocialista művészet széles, sokszínű fejlődését volt hivatva szolgálni, s csupán csak a kultúrpolitikai gyakorlat torzította el később a fogalom értelmét.

E tanulmányt szervesen kiegészíti *I. Baszkevic*s szovjet szerző visszaemlékezés-szerű, dokumentumokkal alátámasztott cikke, amely a szocialista realizmus fogalma kialakulásának sok korabeli vonatkozását tárja fel. *Nyíró Lajos* tanulmánya „A szocialista realizmus — a művészet egyetemes fejlődésének új szakasza” címmel a szocialista művészet félévszázados fejlődése áttekintésével igazolja annak gazdag változatosságát, minden korábbi pozitív művészi törekvés összefoglalására való képességét, viszonyát a huszadik századi polgári művészethez, a hagyományokhoz — és az új keresésére irányuló szuverén belső törvényszerűségeit. *Szili József* elméleti igényű cikkében a szocialista művészet néhány általános formai jelenségével, az elidegenedés

értékük csak ott bontakozhat ki teljességgel. Ámbár ezúttal csak amatőr előadásban élvezhettük Pinter *The Birthday Party*-ját, mégis — s ez a tehetséges, lelkes fiatal angol egyetemistákat dicséri — képet, fogalmat kaphattunk a darab színpadi hatásáról, groteszk humoráról, nyugtalanító, félelmet keltő atmoszférájáról.

Igaz, hogy a birminghami egyetemisták nem tudták a szerepekben, helyzetekben rejlő lehetőségeket teljességgel kiaknázni, hogy egyiküknek-másikuknak küzdenie kellett az életkora folytán nem a testére szabott szereppel. De mégsem rajtuk múlt, hogy a közönség jó része értetlenül figyelte a színpadon zajló játékot. És nemcsak azon, hogy a hazai nézők iskolás angol nyelvtudása nehezen birkózott a cockney tájszólásban előadott szöveggel. A Pinter darab megtekintésére összegyűlt közönség lelkeiben felkészült arra, hogy abszurd drámát fog látni, hogy a színpadi figurákat, eseményeket szimbolikusan értelmezze, a *Születésnap* azonban ellenállt az ilyesfajta értelmezési kísérleteknek.

Pinter színműveiben ugyanis nem szabad szimbólumokat keresni, darabjainak nincs szimbolikusan értelmezendő mondanivalója. Az abszurd színművektől eltérően Pinter nem törekszik filozófiai tételek illusztrálására, darabjainak nem sok közük van filozófiához, még az egzisztencialista filozófiához sem, legfeljebb annyiban, hogy a Pinter drámákban élénk táruló világ sem érthető, hogy tudatos mindennapisága ellenére is abszurdnak tetszik. Pinter színművei — nem úgy, mint Beckett vagy Ionesco komédiái — mindig földrajzilag és történelmileg konkrétan meghatározott helyen és időben játszódnak a mai Angliában, egy tengerparti fürdőhelyen, mint a *Születésnap* vagy egy öreg bérházban, London északi negyedében, ahogy azt A *hazatérés* szerzői utasítása előírja. A darabokban szereplő személyek polgári névvel, kereszt- és vezetéknevvel, polgári foglalkozással bírnak, hétköznapi körülmények közt esznek, isznak, alusznak, szeretkeznek. Pinter egyáltalában nem él a fantasztikum esz-közével, semmi olyasmi nem történik szereplőivel, ami tulajdonképpen bármelyikünkkel meg ne történhetne. Az Ionesco által annyira kedvelt halandzsza-beszéd a *Születésnap*ban még egy jelenet erejéig szerepet kap, itt is nagyon konkrét funkcióval, általában azonban Pinter darabjainak szereplői a lehető legbanálisabb, legközérthetőbb diskurzusokat folytatják. Dialógusaiban éppen az a félelmetes, hogy ezek a nagyon is közérthető, semmitmondó szövegek válnak teljesen érthetlenné, abszurdá, tetszenek halandzsza-mondatoknak a beszélők szájában.

Pinter színművei furcsa módon emlékeztetnek filmszerűen hűséges, naturalista életkivágásokra. Mintha szabályos, ibseni értelemben vett naturalista, realista színmű jelenetei perengnének le előttünk, annyi különbséggel, hogy az előadásból kihagytak néhány kulcs-jelenetet, s így nem értjük az összefüggéseket. Úgy állunk Pinter darabjai előtt, mint egy kínos családi dráma kellős közepébe betoppant idegen, aki nem ismeri az előzményeket, a veszekedést kirobbantó okokat, így szükségszerűen csak töredékes képet tud magának alkotni az előtte lejátszódó eseményekről.

Igaz — válaszolhatja Pinter —, az életben is csak a legritkább esetben adatik meg számunkra, hogy megismerhetjük az események valódi rugóit, de rendszerint még ilyenkor sem élünk a lehetőséggel, hogy kielégítsük kíváncsiságunkat. Lustaságból, kényelemszeretetből vállat vonunk, s továbbmegyünk. Pinter színműveinek mondanivalóját, tanulságait, talán a következőképpen lehetne összegezni. Az író felháborító, megdöbbentő jeleneteket ragad ki az életből, feltehetően abból a meggondolásból, hogy felébressze bennünk a kérdés igényét. A színpadon látottakhoz hasonló borzalmak mindennap lejátszódnak, igaz, nem nálunk, hanem a szomszéd lakásban. A vékony falakon átszűrődik a kiáltás, a jajgatás, de mi nem megyünk át, hogy megtudjuk, mi történt. Miért csak a színházban vagyunk kíváncsiak az előzményekre, az okokra és a következményekre? Ha Pinter színműveit látva, felébred bennünk a kérdés erkölcsi kötelessége, akkor a darab minden bizonnyal elérte célját, véghez vitte bennünk a katharizist.

Nem tudom, helyesen értelmezem-e az író szándékait, hiszen Pinter nem nagyon nyilatkozik darabjairól, írói célkitűzéseiről. Ha válaszolni akarna mindazokra a kérdésekre, amelyeket darabjai felvetnek, megtehetné. Nem írói ügyetlenségből hagyta

el a válaszokat. Minden bizonnyal éppen arra törekszik, hogy felkeltse bennünk a kielégíthetlenség, a tudni vágyás nyugtalanító érzését.

Pinter drámái — úgy látjuk — egyre több rokonságot mutatnak a nyugaton mostanában divatosabb váló kegyetlenség színházával. Az elnevezés Antonin Artaud-tól származik, aki még a harmincas években fogalmazta meg azt a követelését, hogy a néptömegekhez szóló, a néptömegeket felrázni akaró színház nyúljon bátran az élet árnyoldalait, barbárságát, kegyetlenségét leleplező témákhoz, mert csak a rémségek, kegyetlenségek sokk-hatásától várható a hazug, szelíd meséktől elandalított, elkábított nézők felriasztása, felébresztése.

Ilyen kegyetlen történet játszódik le előttünk a *Születésnapban* is. Stanley egy neurózistól gyötört fiatalember, akinek valaha művészi álmai voltak, zongoristának készült, most otthonra lett egy tengerparti kis penzióban, amelynek ő az egyedüli vendége. A penzió két öreg tulajdonosa pártfogásba vette őt, az asszony, Meg, anyáskodó szeretettel, szinte már szerelemmel keresi a fiú kedvét. Stanley szemlátomást ingatag belső biztonságát felborítja két új vendég érkezése, akiket régebből valahonnan már ismer. A két férfi, a magabiztosnak látszó, bőbeszédű Goldberg és a bizonytalanabb, szófukarabb, ír származású McCann, a hatalom emberei azért jöttek, hogy elvigyék, vagy visszavigyék Stanleyt magukkal. Nem tudjuk meg, hogy a két férfi milyen hatalom képviselője: börtönőrök, elmeorvosintézet őrői vagy valamiféle titkos szervezet, gengszter társaság tagjai. Annyi bizonyos, hogy Stanleyt üldözik, hogy a fiú előttük menekült ide, ebbe a magányos tengerparti penzióba. Goldberg számára kapóra jön, hogy Meg születésnapj mulatságot akar rendezni Stanley számára. Társával együtt ők is részt vesznek ezen a mulatságon, amely megérkezésük következtében már nem örvendő születésnapnak, hanem az elfogatás borzalmas napjának ígérkezik. A két férfi mindent elkövet, hogy fokozza Stanley üldözési félelmét. Amikor magukra maradnak, ostoba, értelmetlen kérdésekkel gyötrik — mint valami betörőt, feleséggyilkost, úgy faggatják, kinózzák félrevezető, zavarba ejtő kérdésekkel. A groteszk és félelmetes születésnapj ünnepség során Stanley már magába roskadtan ül, elzárkózott a külvilág elől, nem szól egy szót sem, inni sem kér, táncolni sem hajlandó, bármennyire is unszolják a többiek. A mulatság egyre félelmetesebbé és groteszkebbé válik, Goldberg és McCann mindent elkövetnek, hogy Stanleyt kihozzák a sodrából. Addig gyötrik, piszkálják, amíg a fiú hirtelen meg nem vadul, nekiugrik az ártatlan Megnek, és fojtogatni kezdi. Az estélyen részt vesz Lulu is, a közeli bolt kiszolgálónője. Lulunak tetszik a zárkózott Stanley, de a fiú eddig mindig visszautasította közeledését. Most viszont a roham során rátámad a lányra, hogy erőszakkal magáévá tegye. (Stanleynek ez a támadása Lulu ellen az itteni előadásból technikai okok miatt kimaradt, a sötétben játszódó jelenet megvilágítási nehézségeit nem tudták megoldani.) A neurotikus roham napfényre hozza az elfojtott ösztönöket, Stanley Meg ellen táplált gyilkos haragját és Lulu iránt érzett elfojtott szexuális vágyát. Az „okos” Goldbergnek még Stanley neurotikus rohama előtt nem esett nehezére elcsábítani Lulut a fiútól. De miben is áll Goldberg okossága? Hogy mindig a felsőbbbség pártján volt, hogy mindig a konvenciók, a kötelező szabályok szerint élt és cselekedett, hogy jó fia volt szüleinek, sohasem lázadozott. Tehát — gondolja — megérdemli, hogy neki minden sikerüljön, hogy munkahelyén megbecsüljék, hogy mindig egészséges maradjon, hogy megkapja a nőket. De mennél inkább biztatja magát Goldberg, annál bizonytalanabban érzi magát. Vajon ő nem juthat-e Stanley sorsára? De igen! A „smasszer”, a hóhér kivégzéséről szól Pinter már említett *Ételift* című egyfelvonásosa.

Nem tudjuk, csak sejtjük, hogy az örök Stanley neurotikus rohamát a lehető legbrutálisabb eszközökkel fékezték meg. Olyan brutalitással támadhattak rá, hogy az még a tompaeszű, nem különösebben érzékeny McCann is megrendítette. A színpad mögött megtörték Stanley ellenállását, aki most már őrői kíséretében engedelmesen jön le szobájából, szótlanul, nyugodtan hallgatja biztatgató, nyugtatgató szavait, ostoba ígéreteiket. De szólni, válaszolni nem tud, már csak artikulátlanság hangok törnek elő a torkából.

A két öreg közül a férfi az értelmesebb. Petey újságot is olvas, a külvilág dolgai iránt is érdeklődik, és valamennyire Stanley tragédiáját is megérti. Még egy gyenge,

hanem bizottságokról, díjakról van szó). Lehetetlen észre nem venni, mint fonódik össze igazságos ítélet és igazságtevő gesztus. Lehetetlen fel nem figyelni rá, mit jelent a szocialista kultúra ilyen ünnepi elismerése a polgári világ egyik legtekintélyesebb testülete részéről ma, amikor a szocialista világban viszont a polgári művészet legjobb alkotásait felfedező figyelemnek és elismerésnek lehetünk tanúi.

Solohov munkássága és remeke, a *Csendes Don* talán valóban a legtöbb joggal vár Nobel-díjas elismerésre hosszú évek óta. S éppen ez az alkotó, éppen ez az életmű talán a leghívebben reprezentálja az új orosz irodalom szovjet jellegét. Jól ismertek Solohov hamiskás mosollyal kísért, tréfás megjegyzései a szocialista realista elmélet „homályosságáról”, de jól tudjuk, érezzük, hogy az ábrázolásra is kiható kommunista írói gondolkodás különös törvényszerűségeinek kikutatásában milyen gazdag tapasztalatot kínál éppen a solohovi életmű, a *Csendes Don* anyaga. A *Csendes Don*, persze, éppúgy nem lehet egymagában modellje, kánonná avatható példája egy ábrázoló-módszernek, mint Gorkij *Anyája* vagy Aragon *Nagyhétje*. A XIX. századi próza hagyományait folytató solohovi stílus csupán egy lehetőséget jelöl a sok közül. De a regény fő tanulsága egyetemes érvényű a szocialista realizmus szempontjából: a politikai tendenciát az esztétikai hatásban érvényesíti, a világ felnőtteknek szánt teljességét adja, didaktikus kísérőgondolatok nélkül, a dolgok bonyolult szövevényében árnyalt művészi eszközökkel juttatva érvényre a kommunista állásfoglalást. Ma már kuriózumként hatnak a húszas-harmincas évek túlzó, balos kritikusaiknak támadásai, akik szerint Solohov „nem a vörösök harcát ábrázolta a fehérekkel, hanem a fehérek harcát a vörösökkel”. Éppígy kuriózumként hat ma már a Horthy-korszak főügyészének véleménye, aki szerint a *Csendes Don* a forradalom ábrázolása tekintetében elrettentő hatásúnak mondható. De mindkét vélemény megszívlelendő tanulsággal szolgál: az esztétikai hatás kizárásával, az írói eszközöket félrelőkő politikai elemzés górcsőve alatt az élet teljességére törekvő műről nem mondható hiteles ítélet. Talán a forradalom bonyolult ábrázolásának „útvésztojásában” eltvedő kritikusok, cenzorok figyelmét elkerülte, hogy milyen fájdalmas szépséggel öleli körül a természet, az élet a kivégzett vörös kozákok sírját: „Májusban tűzokok verekedtek a képesfa tövében. A kék ürömerdőben tisztást törtek a dürgés alatt, ledöngölték mellette a zöld tengerként hullámzó, érő tarackbúzákat is: a tojóért harcoltak, az élet, a szerelem, a szaporodás jussáért verekedtek. Nem sokkal később ugyanott, e képesfa és egy föld-bütyök tövében, egy vén ürömbokor kusza szárnyéka alatt, kilenc füstké, pettyes tojást tojt a nőstény tűzok, rájuk ült, és teste hevével melengette, fényes tollú szárnyával óvta a csírázó új életet.” Persze, az írói eszközök teljessége ennél sokkal bonyolultabb, csupán a legegyszerűbb példát ragadhatjuk ki a tétel illusztrálására. Filozófiai és esztétikai tanulságában egyébként mindmáig nem elemeztük eléggé annak a hatalmas írói trouvaille-nak tanulságát, ahogyan a főhőse bukásának szomorú dalamával záruló regény mégis diadalmasan harsogja a nagy változások idejét. Milyen izgalmas gondolatsort kínál, hogy ebben a regényben úgy simul egymáshoz, majd válik el egymástól egyén és közösség sorsa, mint versenyműben a hegedű és a zenekar szólama.

A szocialista realizmus annyit vitatott vonásai sorában mindig vitathatatlanul tisztán áll az újfajta művészi gondolkodás- és ábrázolásmód alapvonása: a kommunista eszmék eleve vállalt — legfeljebb sokszoros áttételeken keresztül érvényesülő — szolgálata. Az örökké tanulságos lenini dicséret Gorkij Anyájáról: „nagyon időszerű könyv” — mindig hasznos gondolat az új ábrázolásmód vizsgálatában. Solohov életműve szinte direkt közvetlenséggel példázza az „időszerűségnek” ezt a művészi vállalását a szovjet fejlődésnek jóformán minden lényeges pontján. A *Csendes Don* nemcsak a kozákság példáján megmutatott forradalmi átalakulás vonásait hordja magán, hanem egyszersmind a polgárháború, a korai évek nagy művészetfrissítő szemléletét is. Hogyan lesz a harmincas évek meglassúdó irodalmában (A. Tolsztoj *Golgotája* mellett) a húszas évek lendületének tovább sugárzásává — ennek kutatása, filológus megmutatása gazdag, élményekkel teli témakört adhatna a kutatóknak. Hogyan vállalja Solohov az új „időszerűséget” (a *Csendes Don* munkáját is megszakítva) a *Feltört ugar*ral, s milyen rejtett közlekedő csatornákon tartja a kapcsolatot a közbe-

iktatott *Feltört ugar* a *Csendes Don* körülötte kiépülő részeivel — ez még gazdag izgalmat tartogathat az irodalmi folyamat kutatói számára. És továbblépve: hogyan, milyen bonyolult közlekedő csatornákon tartja a kapcsolatot a *Feltört ugar* sok évtizedes eltéréssel megírt második része egyrészt az első kötettel, másrészt az új „időszerűséggel”, a szovjet falu új szemléletét hozó új évekkel, amelyekben íródik — ez is izgalmas lehetőségeket kínáló kiindulópont. (Persze, új lehetőségeket adhat a kollektívizálást ma váratlanul új szemszögből megmutató irodalom, elsősorban Szergej Zaligin nagyjelentőségű *Az Irtis partján* című regényének összevetése a korabeli solohovi ábrázolással is.) Az évek óta író, részeiben nálunk is ismert új solohovi mű, *A hazáért harcoltak* megindulásának, 1946-os elakadásának, a háborúról való mostani új gondolkodás jegyében álló új kibontakozásának története is az „időszerűség” érdekes példája lehet. És ezzel párhuzamosan érdekes lenne Solohov irodalmi ízlésének, állásfoglalásának árnyaltabb vizsgálata. Gyakran egyoldalúan állítólagos konzervativizmusát hangsúlyozzák, de néhány évvel ezelőtt oslói nyilatkozatában a nála fiatalabb íróársadalom legjelentősebb képviselőjeként Viktor Nyekraszovot jelölte meg, aki a mai háborúábrázolást 1946-ban mehökkentően merész előfutárként készítette elő — nálunk, sajnos nem eléggé ismert és elismert — *Fordul a kerék* című regényével. És végül: a szovjet irodalom új szakaszával — s nem utolsósorban új hullámával — kapcsolatos solohovi „időszerűség”: az új, XX. kongresszus után kibontakozó irodalmat reprezentatív híradásként jelző *Emberi sors*. Ez az elbeszélés látszólag egyszerű története mögött — egy fogságba került szovjet ember a fasiszta fogság embertelen körülményei között megőrzti szocialista emberségét — fájoan mellőzött téma (a hadifogságból visszatért hősök, a nem csatáérti hőstettek) rehabilitációját s az új társadalmi közgondolkodás alapeszméjének (bizalmat a gyanakodás helyébe) az irodalom középpontjába való állítását is jelentette.

A *Csendes Don* nagysága, írói igazsága, sokrétű szépsége még a kutatás, a gyönyörködés és a csodálat tárgya marad hosszú-hosszú időkre, de megérteni Solohovnak, mint a szovjet irodalom legnagyobb törekvései reperezenciájának teljes, árnyalt „időszerűségét” — közvetlen és aktuális feladat lenne a díjátadás ünnepi pillanatában.

ELBERT JÁNOS

GÖRÖG IRODALMI ÉVFORDULÓK

Az elmúlt másfél évben Görögországban négy olyan jelentős évfordulóról emlékeztek meg, amelyek a XX. századi görög szellemi-irodalmi élet neves alkotóihoz kapcsolódnak.

Kosztisz Palamasz (1895—1944) munkásságát halálának huszadik évfordulóján szinte valamennyi irodalmi fórum méltatta. A görög nép nemzeti költőjét tisztelt benne, a századforduló szellemi-társadalmi életének egyik kimagasló vezéregényiségét. Sokoldalú alkotó volt: költő és kritikus, publicista és filológus, jelentős műfordító munkát is végzett, a dimotizmus (népiesség) mozgalomának (1880—1920) — mely szembefordult az elmaradott, feudális Görögországgal, egészséges polgári mozgalomként, bár jó száz esztendő késéssel — vezető alakja volt. Ennek a mozgalomnak sikerült egységre fognia az úgörgög haladó irodalmi hagyományokat (népköltészet, krétai irodalom, Szolomos és iskolájának folytatói), melyeknek fonalát mintegy ötven évre megszakította a konzervatív, antik közhelyekből táplálkozó athéni iskola (1830—1880). Néhány év alatt száműzte az irodalomból és a népiskola alsó tagozatából az atticizáló görög nyelvet, mely elzárkózásával, halott nyelvi sémáival gátolta a nemzet egységes szellemi fejlődését, s a közigazgatásban, bíraskodásban stb. még ma is tartja magát — és a beszélt nyelvet juttatta uralomra. Palamasz több kötetes költői művében, melynek időálló részét a kis lírai remek alkotják, találhatók parnasz-

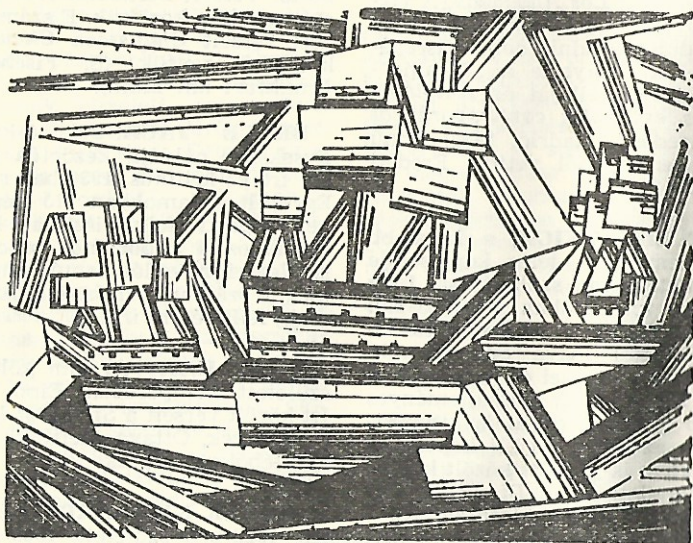
vét *Szenen aus „Joel Brand“* címen tette közzé a *Kürbiskern* című, haladó szellemű, új müncheni folyóirat első számában. A közzétett szöveg részlete egy színpadon többhelyütt már sikert aratott, dokumentum-dráma jellegű színműnek. (Copyright by Suhrkamp Verlag, Frankfurt a/M.)

LACO NOVOMESKÝ, a mai szlovák líra egyik legjelesebb képviselője, 1904-ben született. Állami díjas. Több mint egy évtizedes hallgatás után nemrégiben foglalta el újra helyét a szlovák irodalomban. Itt közölt verseit a *Nyitott ablakok* (Slovenski Spisovatel, 1964.) című gyűjteményes kötetből válogattuk.

SAMUEL SELVON (ejtsd: Szemjuel Szelvon) trinidadi regényíró és novellista. *An Island is a World* (A sziget egész világ) című regényéért Guggenheim ösztöndíjat kapott. Jelentős sikert ért el *Turn Again Tiger* (Fordulj meg, tigris) és *I Hear Thunder* (Mennydörgést hallok) című regényeivel is. Itt közölt elbeszélése *The Calypsonian* címmel jelent meg az Andrew Salkey szerkesztette *West Indian Stories* (Faber & Faber, 1960.) című kötetben.

JOHN UPDIKE (ejtsd: Dzson Apdáj) e számunkban közölt elbeszélésének eredeti címe: *The Stare*. Megjelent a *The New Yorker* 1965. április 3-i számában. A szerző egy elbeszélését az 1964/5. számunkban közzétük, regényeit, elbeszélés-kötetét 1963/12. és 1964/6. számunkban ismertettük. (© by The New Yorker Magazine Inc. 1965.)

ALAIN ROBBE-GRILLET született 1922-ben. Eddig megjelent művei: *Les Gommies* — A törőlgumik (1953, Fénelon-díj); *Le Voyeur* — A látleső vagy: A leskelődő (1955, Kritikusok díja); *La Jalousie* — a szó féltékenységet is jelent, meg zsalugátért is, ezért a Nagyvilág 1962/7. számában jobb híján „A féltékenység részei” címet kapta (1957); *Dans le Labyrinthe* — Az útvesztőben (1959); *La Maison des Rendez-vous* — A találkák háza (1965). — Filmjei: *L'Année dernière à Marienbad*. — Tavaly Marienbadban, Alain Resnais rendezésében, az 1961. évi velencei fesztiválon „Aranyoroszlán”-díjat nyert; *L'Immortelle* — A halhatatlan nő — Robbe-Grillet rendezésében, 1962-ben megkapta a francia filmkritikusok díját.

Feininger (USA): Vitorlások